



СВЕСКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Бр. 62

Покренуте 1985.

УРЕДНИШТВО

Др Горана РАИЧЕВИЋ (уредник *Серије књижевности и језика*)

Др Љубомирка КРКЉУШ (уредник *Серије друштвених наука*)

Др Ира ПРОДАНОВ КРАЈИШНИК (уредник *Серије уметности*)

Др Јован МАКСИМОВИЋ (уредник *Серије природних наука*)

Штампање ове свеске финансирано је из
Легата инж. Лазара и Савете Стојковић

ISSN 0352-7727

СВЕСКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГРАЂА И ПРИЛОЗИ ЗА КУЛТУРНУ
И ДРУШТВЕНУ ИСТОРИЈУ

Серија природних наука

Св. 18

УРЕДНИШТВО СЕРИЈЕ ПРИРОДНИХ НАУКА

Др Јован МАКСИМОВИЋ (главни уредник)

Др Милан БЕРБЕРИНА

Др Боривој КРСТИЋ

Др Душан ЛАЛОШЕВИЋ

Др Србислав ДЕНЧИЋ

Нови Сад
2022

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES and TREATISES

Душанка Добановачки, Душан Лалошевић, Радмила Гудовић, Нада Вучковић, Душко Пантелић, Милан Бреберина, Ђерђи Терек Турајлија, Владимир Сакач, Гроздана Чанак, Весна Тепавчевић ГРАДСКА БОЛНИЦА У НОВОМ САДУ (1909–1920)	7
--	---

Dušanka Dobanovački, Dušan Lalošević, Radmila Gudović, Nada Vučković, Duško Pantelić, Milan Breberina, Đerđi Terek-Turajlija, Vladimir Sakač, Grozdana Čanak, Vesna Tepavčević CITY HOSPITAL IN NOVI SAD (1909–1920)	27
---	----

Светлана Лукић Петровић ПОСАДА МИСИЈЕ <i>APOLLO-15</i> У НОВОМ САДУ	29
--	----

Svetlana Lukić-Petrović MISSION CREW <i>APOLLO-15</i> IN NOVI SAD	42
--	----

ЈУБИЛЕЈИ / JUBILEES

Чедомир Раденовић Др МЛАДЕН Д. МИРИЋ: ДОПРИНОС ПРОГРЕСУ СЕМЕНАРСТВА И КУЛТУРИ СЕЋАЊА НА НАШУ БАШТИНУ И СВЕТСКУ АГРОЕВОЛУЦИЈУ Поводом 50 година истраживачког рада: 1969–2019. и 75 година служења пољопривреди: 1945–2019. године	43
--	----

ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ / APPENDIX FOR BIOGRAPHY

Владимир Николић ПЕТРОВИЋ ДРАГОЉУБ С. (1893–1982): ШУМАРСКИ СТРУЧЊАК и ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА	57
--	----

НЕКРОЛОЗИ / OBITUARIES

Чедомир Раденовић

In memoriam: ПРОФЕСОР ДР МИЛЕ Р. ИВАНОВИЋ

(Кушиљево код Свилајнца, 1950 – Београд, 2020) Успомене – Сећања
– Казивања 61

Душан Вапа

In memoriam: ЖИВОТ И ДЕЛО ПРОФЕСОРА

ДР ДРАГИШЕ ПОПОВИЋА

(Подгора, Жабљак, 16. октобар 1938 – Нови Сад, 9. октобар 2021) 73

Проф. др ДУШАНКА ДОБАНОВАЧКИ^{1}, проф. др ДУШАН ЛАЛОШЕВИЋ^{3,1},
 проф. др РАДМИЛА ГУДОВИЋ¹, проф. др НАДА ВУЧКОВИЋ¹⁻²,
 проф. др ДУШКО ПАНТЕЛИЋ⁵, проф. др МИЛАН БРЕБЕРИНА¹,
 проф. др БЕРБИ ТЕРЕК ТУРАЈЛИЈА¹, проф. др ВЛАДИМИР САКАЧ^{1,4},
 проф. др ГРОЗДАНА Ј. ЧАНАК¹, проф. др ВЕСНА ТЕПАВЧЕВИЋ¹*

¹ Универзитет у Новом Саду, Медицински факултет

² Клинички центар Војводине, Клиника за педијатрију и хистологију

³ Универзитет у Новом Саду, Медицински факултет, Пастеров завод

⁴ Клинички центар Војводине, Клиника за нефрологију и клиничку имунологију

⁵ Историјски архив Града Новог Сада

ГРАДСКА БОЛНИЦА У НОВОМ САДУ (1909–1920)

ОД САМОГ ПОЧЕТКА

Када је насеље Петроварадински Шанац на левој страни Дунава повељом аустроугарске царице Марије Терезије проглашено за слободни краљевски град 2. фебруара 1748. године под именом Neoplanta (латински), Újvidég (мађарски), Neu Satz (немачки), хроничари су забележили да је имао 4.620 становника (Пушкар, 2008; Србуловић, 2011). Српски живаљ је превео име града на свој језик као Нови Сад, а Грци су га назвали Неофита.

Према свим законским правима и обавезама које имају слободни краљевски градови пред владу у Новом Саду поставио се задатак бриге о здрављу цивилног становништва. До тада је брига о здрављу војске, граничара и њихових породица била поверена санитетској служби под надзором тадашњих војно-санитетских закона (*Pestpatent*; *Pestpolizei* и др.) и углавном оријентисана на спречавање и лечења заразних болести, колере, куге и тифуса. Епидемије заразних болести односиле су велик број жртава и преполовљавале број становништва (Бреберина, 2014). Постојале су војне болнице а цивили су се углавном лечили по кућама. Народна медицина, траварство и ранарство били су укључени у лечење болесних и повређених. Породиљство и брига о

* dusanka.dobanovacki@mf.uns.ac.rs

деци били су препуштени етномедицинским могућностима. Са развојем града развијала се и свест о побољшању здравственог стања цивилног становништва. У граду је примљен градски физикус који је лечио цивилно становништво и прва школована бабица за помоћ породиљама (Берић, 1981).

Као најстарија болница за цивилно становништво у Петроварадинском Шанцу, касније Новом Саду, помиње се у историјским списима 1730. године Православна болница подигнута залагањем тадашњег епископа бачког Софронија Томашевића (1718–1730) (Рајковић, 1878). Саграђена је у Порти Николајевске цркве од „трошног материјала” (черпића) и практично је представљала установу која је била „убошки дом” у којем су се лечили цивили који нису имали ни своју кућу нити материјалних средстава (Пушкар, 2005). Болница је имала шест соба, издржавала се од милостиње, а снабдевање потрепштинама, храном и одећом, било је од робе коју је град конфисковао из разних извора. Обновио ју је владика бачки Висарион Павловић неколико година касније (1741) када је коришћен квалитетан материјал (цигле) и та зграда постоји и данас у Порти Николајевске цркве. Благодарећи многобројним легатима и завештањима који су стално пристизали, почело се 1841. године са проширењем постојеће Православне болнице тако што је подигнут спрат а зидање завршено 1847. године. Болница је тада имала 100 постеља. У болници су радили тадашњи градски физици. Лекове за потребе болнице издавале су апотеке у граду, а рачун је плаћала благајна градског магистрата (Берић, 1981; Рајковић, 1884).

Католичка болница у Новом Саду (Hospital Neoplantense Romano Catholicorum) саграђена је 1754. године. Подигао ју је апотекар Тома Андерле (Стајић, 1951а; Стајић, 1951б). Није позната локација на којој је била саграђена али се зна да је била истих грађевинских особина и постељног капацитета као и Православна болница. И она је служила за смештај сиромашних болесника, пошто су се богати и угледни грађани лечили у својим кућама. Овакве установе имале су и каритативан карактер те су примале и здраве али изнемогле и остареле бескућнике, као и путнике и пролазнике.

Обе болнице биле су више социјално-здравствене установе, тј. каритативног карактера, и стално су биле попуњене болесницима а њихови капацитети нису били довољни за потребе растућег града. Болнице су се углавном издржавале прилозима грађана. У њих су били збрињавани сиромашни, незбринуте грађани, просјаци, болесници без својих ближњих, као и здрави и изнемогли и остарели бескућници, скитнице без сталног места пребивања, као и путници и пролазници без материјалних средстава. Израз „Убошки (убоги) дом” који се користио за такве установе био је правилнији (Пушкар, 2005). Ту су се смештали са осталим болесницима, и „болесници поремећена ума (pro maniacis)”. Тек по налогу Магистрата 1829. године почеће брига за умоболне када се тражи да обе болнице у Новом Саду одвоје по једну собу за такве болеснике (Стајић, 1951б; Стајић, 1936).

Јеврејско религиозно друштво „Хевра кадише”, чији су задаци били посета и лечење болесника, обезбеђење лекара, бабица и лекова, као и сахрањивање мртвих и одржавање гробаља, на челу са председником Симоном Хиршлом донело је 1754. одлуку да се у Новом Саду подигне Јеврејска болница (Шосбергер, 1998).

У току бурне 1849. године за време артиљеријског бомбардовања Новог Сада са Петроварадинске тврђаве порушене су и потпуно уништене Католичка и Јеврејска болница. Православна тј. Висарионова болница, премда је била опустошена и опљачкана, могла је некако да функционише и због ратних догађања 1849. године болесници свих вероисповести били су смештани у тај хоспитал. Број болесника се сваки дан повећавао па су многи лежали у „конку” (спољни ходник) (Берић, 1981).

Управа Војводине је 1854. својим дописом, изразила жељу да се православна и католичка болница заувек сједине пошто тадашњи капацитети нису били довољни за потребе града који је био у развоју. Представништво Новог Сада је 1856. одлучило да подигне општу болницу на месту старог гробља поред капеле Светог Рока и да то буде Велика варошка болница. У међувремену док није подигнута нова болница град је 1859. године основао „Малу градску болницу” (*Städtische Spital*) у кући трговца Лоренца Менрата (Lorenz Menrath) да растерети постојеће болнице (Берић, 1981; Стајић, 1951б).

Закључком Магистрата и Представништва Новог Сада 1865. именовао се Одбор за зидање нове градске болнице. Велика варошка болница завршена је 1873. године и налазила се на углу садашње Футошке улице и Школске улице (на месту где се сада налази Електротехничка школа „Михајло Пупин”, у Футошкој улици бр. 17). У историјским документима стоји да је у току 1874. у Великој варошкој болници лечено 435 болесника од којих је умрло 87, а излечено је 348. Болница је имала Одељење за ранарство и Одељење за унутрашње лекарство у оквиру кога се смештају „они који болују у бабињама, од женских болести, од очију и од уха, од рана, умоболни, они који болују од кожних и венеричних болести, од заразне и суве болести (туберкуле)” (Стајић, 1951а). Године 1892. одлучено је да се заразни болесници издвоје у односу на остале и за њих је сазидана посебна зграда (Стајић, 1936б; Стајић, 1936г). У штампаном приручнику 1906. године *Основна правила ојшће болнице слободне краљевске вароши Нової Сада* наводи се тачна организација и начин функционисања болнице која има 160 постеља и састоји се из два главна одељења у којима су болесници одељени по болестима и по полу (*Основна правила*, 1906).

Пошто је изграђена Велика варошка болница Православна болница је поправљена и 1874. године уступљена Вишој девојачкој школи. Данас се у овој згради прве болнице у Новом Саду налази Академија уметности Универзитета у Новом Саду, улица Ђуре Јакшића бр. 7 (некада Лазарева улица 1457).

ИЗГРАДЊА

Увећање броја становника града Новог Сада које је забележено крајем 19. века увећало је и потребе за проширење болнице. Априла месеца 1907. године Представништво града Новог Сада донело је одлуку да се зида нова Градска болница. Предложена је земљишна локација иза тадашњег Артеског купатила (данашња Јодна бања) и Калварије. Исте године је Земаљска влада одобрила планове за зидање Градске болнице, расписан конкурс и дата је помоћ од 200.000 круна у ту сврху (Берић, 1981; Цвејић, 1961).

Планови за нову болницу израђени су у Градском грађевинском здању. Пројекат болничког комплекса направио је архитекта Ђерђ Копечек (György Korpészek, *1864 – †1920) из Будимпеште а градња је поверена новосадским градитељима Вилмошу Лимарићу (Vilmos Linarich) и Бели Пеклу (Peklo Bela *1867 – †1960). Зидање болнице започето је 1907. године а завршено крајем 1909. (Брдар, 2013) када су и први пацијенти примљени на лечење (Берић, 1981; Брдар, 2013; Станчић, 2014).

Комплекс зграда Градске болнице саграђен је на углу улица Rakóczi Ferenc utca и Kórház utca (данас угао Футошког пута и Хајдук Вељкове улице) и био је модерног павиљонског типа са капацитетом 300 болесничких постеља (Слика 1). Зграде су биле спратне са основама претежно издуженог правоугаоника са краћим или дужим бочним крилима (ИАГНС, ф 1, киг 24431/1913). Прво су изграђени објекти за смештај болесника: три већа и три мања, као и зграде техничких служби (Схема 1). На уређеним зеленим површинама у хоспиталном делу болнице засађене су биле многобројне липе (*Tilia cordata*) а у економском делу кестени (*Castanea sativa*) што је давало утисак пријатног мира.

У главној згради (Павиљон 1) били су смештени Управа и Пријемно одељење. У згради са леве стране (Павиљон 2) били су Хируршко и Гинеколошко одељење. У згради са десне стране (Павиљон 3) налазило се Интерно одељење у којем су били смештени болесници са унутрашњим болестима, породилње, болесници са кожним и венеричним болестима, а повремено заразни и умоболни болесници (Берић, 1981).

Градска болница је била повучена десетак метара у односу на регулацију Футошке улице према којој је била постављена главном фасадом. Главна зграда била је у првом низу и са фасадом сецесијског градитељског стила. Испред ње се налазио парк и засађено је дрвеће које је хоспитал заклањало од буке саобраћајног промета јер је ту била последња станица Беле трамвајске линије (од 1911. године). Нема података о креаторима који су посебну пажњу поклонили обликовању и декорацији прочеља главне зграде: „на забату је урађена посебна декорација у техници мозаика где је представљена композиција у којој су сједињени хришћанска и античка симболика са алегоријском поруком. Композицијом доминирају две монументалне фигуре анђела. Доле између њих је уписана година завршетка изградње (1909). Жен-

ске фигуре анђела окренуте су једна другој, имају огромна крила и широке ореоле који захватају горњи крај крила. На левој страни је Хигија, грчка богиња здравља, представљена као млада девојка која се хвата укоштац са болешћу коју представља змија, и опоравља људе тако што им нуди зделу са леком. Друга фигура даје хришћански смисао целини. У рукама држи пешчани сат који опомиње на неумитан проток времена и смртност, док књига тј. Библија у другој руци опомиње да оне који верују чека живот на другом свету. У средишту горњег дела касније је додат грб новоосноване Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Над средњим делом зграде налазио се шатораста торањ са сатом који се види на старим разгледницама Новог Сада, уклоњен средином 20. века, а околности његовог уклањања нису познате. Ову композицију прате мањи декоративни сецесијски мозаици над улазом главне зграде, на парапетима два спратна прозора и око окулуса на западним пољима бочних ризалита” (Брдар, 2013; Станчић, 2014).

Зграда је имала сутерен, високо подигнуто приземље и спрат. У главној згради првобитно су били смештени Управа и Пријемно одељење (данас Клиника за абдоминалну хирургију и трансплантациону хирургију, Служба операционих сала). У приземљу су биле чекаонице и ординације, канцеларије за лекаре, администрацију и директора, а у сутерену су се налазиле апотека, хистолошка лабораторија и помоћне просторије (Берић, 1981).

У другом низу зграда налазила су се два објекта: Павиљон 2 и Павиљон 3 (Схема 1). У Павиљону 2 (данас Клиника за анестезију, интензивну терапију и терапију бола, Клиника за неурохирургију и Клиника за васкуларну и ендоваскуларну хирургију) првобитно је било смештено Одељење за хирургију и Одељење за гинекологију. У приземљу и на спрату биле су болесничке собе и ординације, просторије за разна испитивања и стерилизацију. Болница је имала рентген апарат за скопије који се, вероватно, налазио у приземљу Хируршког одељења. На спрату је била операциона сала са пратећим просторијама (припрема материјала, стерилизација и др.), и болесничке собе – одвојено за мушке и женске пацијенте. У сутерену су биле помоћне просторије (Берић, 1981).

У Павиљону 3 (данас Клиника за урологију, Клиника за пластичну и реконструктивну хирургију, Клиника за максилофацијалну и оралну хирургију и Одељење за нуклеарну медицину) било је Одељење за унутрашње болести и Порођајно одељење са болесничким собама и пратећим службама. Иако су павиљони грађени за одређене категорије болесника распоред у њима није био стриктан – у оквиру Интерног одељења често су лечени и туберкулозни, инфективни, дерматовенеролошки и неуропсихијатријски болесници (Берић, 1981).

У трећем низу зграда, између павиљона 2 и 3 налазио се Павиљон 4 (Схема 1), знатно мањи од претходних и грађевински пројектован у облику стилизованог крста (данас Клиника за кожно-венеричне болести). Био је намењен за смештај часних сестара запослених у болници, које су радиле

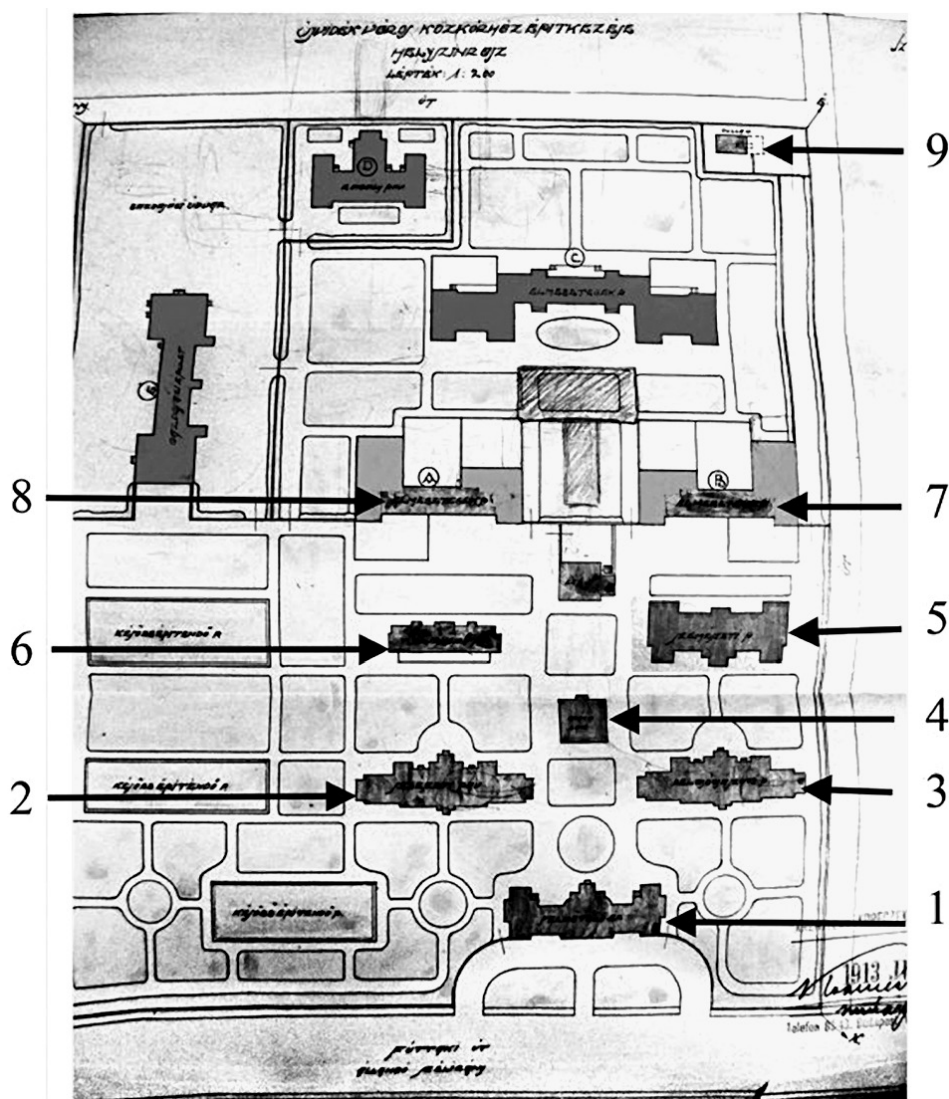


Схема 1. Шематски приказ комплекса Градске болнице урађен од стране будимпештанског архитекте Ђерђа Копечека (ТА ИАГНС 21 656/14):

1. Павиљон 1 – Главна зграда, Пријемно одељење и Администрација (Felvételi épület).
2. Павиљон 2 – Одељење хирургије и Гинеколошко одељење (Sebészeti pavillon).
3. Павиљон 3 – Одељење за унутрашње болести (Belgyógyászati pavillon).
4. Павиљон 4 – Дом часних сестара (Apaca-lak).
5. Павиљон 5 – Антитрахомно одељење (Szemészeti pavillon).
6. Павиљон 6 – Заразно одељење за лечење туберкулозних болесника (Tüdővészkek pavillonja).
7. Павиљон 7 – Одељење за заразне болеснике (Ragályosok pavillonja).
8. Павиљон 8 – Одељење за посматрање (Megfigyelő pavillon).
9. Објект 9 – Мртвачница и просектура (Hulla ház).

негу болесника и биле помоћ лекарима у послу. Зграда је имала сутерен, приземље и спрат. Унутар њиховог здања постојали су улазни део, спаваонице, дневна соба, болесничка соба, гостинска соба, купатило и капела. У сутерену су биле помоћне просторије. Иза ова четири павиљона били су саграђени објекти за радионице и економат болнице.

Први управник новоизграђене болнице био је уједно и шеф Гинеколошко-порођајног одељења и Дерматовенеролошког одељења – др Александар Шандор Шосбергер. Овим одељењима руководио је до 1919. године. Забележено је да је први у Новом Саду урадио царски рез (1910) и абдоминалну хистеректомију (1912). Шеф Хирушког одељења био је Фердинанд Нандор Брезовски, а шеф Интерног и Заразног одељења др Ђура Трифковић (Берић, 1981).

Др Александар Шандор ШОСБЕРГЕР
(Нови Сад, 13. септембар 1873 – Нови Сад, 26. април 1944)



Студије медицине завршио је 1894. у Будимпешти и следеће три године провео у болницама у Берлину, Минхену, Јени и Хајделбергу. Вратио се у Нови Сад, започео напоран рад у приватној пракси као специјалиста гинекологије и породичства. Био је веома угледан и утицајан лекар. Године 1909. постао је први директор новоизграђене Градске болнице којом је управљао до 1919. године. Током свог руковођења увео је методу *Wasserman* за испитивање и доказивање сифилиса. Организовао је да болница добије свој рендген апарат. Био је први лекар који је у Новом Саду урадио царски рез у породичству (1910). Био је власник приватног санаторијума за хирургију и гинекологију (Јеврејска улица број 11). Извршио је самоубиство 1944. године пред опасношћу да као Јеврејин буде интерниран у концентрациони логор (Драча, 2008).

Др Ђорђе Ђура ТРИФКОВИЋ
(Нови Сад, 12. април 1872 – Нови Сад, 6. јануар 1940)



(Извор: Српско народно позориште; Архив, Нови Сад)

Отац Коста био је књижевник и адвокат. Ђорђе је гимназију завршио у Новом Саду. Медицину је студирао у Грацу. По завршетку студија службовао је у Руми и Новом Саду, где је постао шеф Одељења за унутрашње болести, а затим директор Градске болнице (1919–1932). Забележено је да је значајно унапредио рад болнице и као руководилац директно утицао и помагао да се отворе нова одељења и изграде објекти Заразног одељења, Пастеровог завода и болничке апотеке. Био је врстан дијагностичар и стручњак у свом послу (Јеремић, 1952: 136).

Др Фердинанд Нандор БРЕЗОВСКИ
(Српска Црња, 1879 – Нови Сад, 1938)

Потиче из мађаризоване украјинско-словачке породице досељене у Банат из данашње Словачке у првој половини 19. века. Медицину је дипломирао у Будимпешти а хирургију специјализирао у Дрездену и Берлину. Као први

Dr. BREZOVSKY - SANATORIUM
UJVIDÉK, II. Rákóczi Ferenc u. 181.
Telefon: 24 - 26.

Службени печат „Санаторијума Др. Брезовски”
(Историјски архив Града Новог Сада, фонд 259, број 7739/1943)

школовани хурург дошао је у Нови Сад и ту постао шеф Хируршког одељења. Имао је приватни санаторијум за гинекологију, хирургију и ортопедију у Улици Ракоци Ференц број 181 (данас Футошки пут) што се види на снимку печата. Зграда данас не постоји (Breberina, 2009).

Др Јефта СТОЈАКОВИЋ
(Бачка Паланка, 1867 – Нови Сад, 1918)

Медицину је студирао у Будимпешти, где је после радио неколико година у болници „Светог Рока” где је и специјализирао офталмологију. Био је лекар Текелијанума. Око 1900. године дошао је у Нови Сад и постао примаријус Очног одељења у Градској болници. Уживао је велики углед и међу колегама и међу пацијентима. Са врло развијеним социјалним осећањем бесплатно је лечио сиромашно становништво, а сиромашне ђаке и студенте помагао и морално и материјално. Волео је музику и позориште и редовно одлазио на представе у Будимпешту. Патио је од прогресијентне атрофије очног живца због чега је себи прекратио живот великом дозом морфијума (Јеремић, 1952: 130).

РУКОВОЂЕЊЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА

Организација стручног руковођења болницом била је следећа (*Медицински јоџиџњак*, 1933):

- Одељења (оделе) су водили лекари-шефови који су се претходно најмање четири године бавили специјалном струком и стекли право на назив специјалисте по тадашњим важећим прописима, и уз то су провели као примарни лекар или асистент болнице најмање четири године;

- Примарни лекар је имао статус као и шеф, али је провео најмање две године као асистент;

- Асистент је могао постати лекар који је провео најмање 4 године у болничкој служби као секундарни лекар.

- Секундарни лекар био је особа која је дипломирала медицину и завршила обавезни практични стаж (у јавним болницама могло се остати највише четири године).

Нега болесника је била препуштена искључиво часним сестрама којих је било око 20.

Када је болница изграђена 1909. године представљала је модерну и савремено опремљену здравствену установу: капацитет постељног фонда, број и квалитет кадрова, опремљеност као и архитектонско-функционална решења појединих објеката потпуно су одговарали тадашњим болничким нормама.

Наступио је период модерне медицине, дошло је до снажног развоја оригиналне медицинске мисли и појављивања практичних лекара и медицинских стручњака који би се с правом могли назвати оснивачима научне медицине (Цвејић, 1961).

РАЗВОЈ

Због распрострањене трахомне инфекције очију која је постојала међу становништвом Војводине, донесена је одлука да се започне планска ерадикација болести. Године 1912. иза зграде Одељења за унутрашње болести саграђен је нови објект Павиљон 5 (Схема 1) – Антитрахомно одељење са 96 болесничких постеља. Тиме је оформљен центар за лечење и сузбијање ове болести. Зграда је имала два спрата у којима су се налазиле болесничке собе и операциона сала. Одељење је било опремљено, у то време, модерним апаратима. У сутерену су се налазиле помоћне просторије. Први шеф одељења био је окулиста др Јефта Стојаковић. Касније, 1927. године, назив одељења је преименован и у тој згради смештено је Очно одељење, данас Клиника за очне болести (Јатиновић, 2001). Исте године у сутерену зграде смештено је новоосновано Одељење за болести уха, грла и носа чији су болесници до тада лечени на Одељењу за унутрашње болести (Берић, 1981). Данас је то Клиника за оториноларингологију и хирургију главе и врата. У сутерену је болничка црква Светог апостола и еванђелисте Луке (Схема 1).

Међу новим објектима саграђеним у периоду после 1912. године били су:

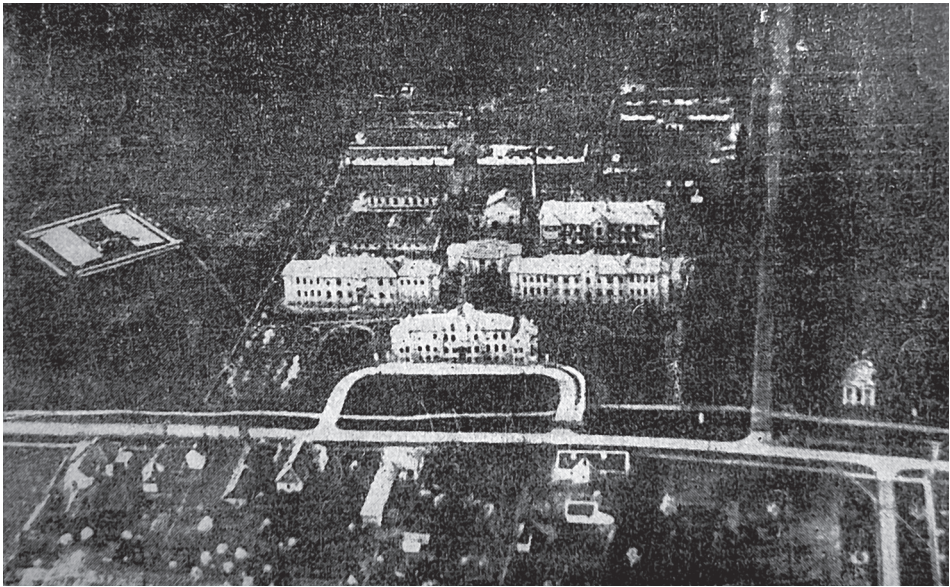
- зграда за лечење туберкулозних болесника (Павиљон 6), која је била приземна (касније је дограђен спрат – данас је то Клиника за ортопедску хирургију и трауматологију),

- саграђена је и зграда у којој се данас налази апотека и за коју постоје само усмени подаци да је то било Одељење за посматрање (Павиљон 8), тј. за неуролошке и психијатријске болеснике,

- на самој периферији земљишта које је одређено за болницу изграђена је мала зграда са две просторије: једна за просектуру, друга за мртвачницу (Павиљон 9 / данас не постоји). Болница није имала свог просектора до 1921. године, када је ту функцију преузео др Павле Штрасер (Вучковић, 2012),

- болница је имала и своју капелу (непозната локација) која данас не постоји.

Одељење за заразне болести у Градској болници постојало је од оснивања. У самом почетку постељни фонд се налазио у оквиру Одељења за унутрашње болести и износио је 20 кревета. По завршетку Првог светског рата шеф одељења поново је постао др Ђура Трифковић. Он се 1919. године суочио са епидемијом пегавог тифуса која се појавила код француских војника. Врло брзо се појављује и епидемија трбушног тифуса а међу цивилима и



Слика 1. Авионски снимак Градске болнице: виде се четири велика и четири мала болничка објекта, као и пратећи технички објекти. У десном доњем углу видљив објекат Калварије (С. Цвејић, Главна покрајинска болница Војводине у Новом Саду. *Медицински преглед*, 1961, 8: 429–432)

„шпанска грозница” као део вирусне пандемије. Постојећи капацитети нису били довољни да приме све оболеле па се Заразно одељење проширило на 100 постеља опремањем једне бараке, монтажне зграде у кругу болнице која је подигнута током Првог светског рата а која је првобитно била намењена за лечење аустријских војника и рањеника (Павиљон 8). Просторна организација Заразног одељења није пружала могућност изолације болесника а болести су се преносиле на хоспитализоване болеснике. После санације епидемија, на одељењу је највише било болесних због дифтерије, шарлаха, богиња и маларије. Нема обрађених података о раду инфектолошке службе у периоду који се односи на ратне године (Чанак и сар., 2007). Постојао је предлог и план да се изграде четири нова павиљона у болничком кругу који би били намењени за смештај заразних болесника али због недостатка средстава то није урађено. Према нацртима архитекте Ђерђа Копечека у плану је била изградња Станице за дезинфекцију (Дезинфектор) као и одвојена зграда за заразне болеснике, јер је било неопходно да се исти одвоје од других болесника. Нема сигурних података да ли су и када ови објекти подигнути.

После 1912. године Градска болница имала је четири велика павиљона у којима су били смештени пријем болесника, канцеларије, хируршко, интерно и очно одељење, као и три мања павиљона у којима су били смештени

инфективни, туберкулозни и умоболни болесници. Недостајали су објекти за гинеколошко и венерично одељење. Недостајали су и централизовани простори за кухињу и магацин (за њих су се користили сутерени постојећих павиљона).

До Првог светског рата медицинско снабдевање у болници одвијало се преко тзв. *Апоитекарских листића* које су се слале приватним апотекама а лекови су доношени за сваког болесника понаособ. Врло је вероватно да је код часних сестара, које су неговале болеснике, постојала мала приручна апотека са основним лековима. Болничка апотека била је организована тек 1922. године а шеф јој је био магистар фармације Светозар Аларгић (Берић, 1981).

Пред почетак Првог светског рата болница је имала 8 лекара, око 400 постеља, 5 одељења и 5 запослених службеника (Цвејић, 1961). Сви шефови одељења остали су на својим дужностима до почетка 1919. године.

Новембар 1918. године у Новом Саду био је у знаку завршетка рата, потписаног примирја и присаједињења Бачке, Баната и Барање Краљевини Србији. Међу становништвом је владала велика оскудица у свему, нарочито у храни – чак се и кромпир делио на картице. Болнице су биле препуне рањеника а стопа смртности је била толико велика да су умрли колективно сахрањивани (Пушкар, 2008).

Организација здравствене службе све до окончања Првог светског рата није се битно мењала у односу на ону из претходног периода, односно на организацију санитета каква је била прописана одредбама здравственог законодавства Аустроугарске монархије. Здравље становништва било је у надлежности градских физиката са градским физикусом на челу, градским хирургом и градском бабицом а било је и приватних лекара, хирурга и бабица. Здравствена заштита се ограничавала превасходно на лечење болесника, док државних социјално-медицинских и превентивних установа није било.

После завршетка Првог светског рата 1918. године извршено је припајање Војводине Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. После слома Аустроугарске, у Новом Саду је 3. новембра 1918. као нови орган власти формиран Српски народни одбор. За председника одбора једногласно је изабран Јаша Томић. Ради лакшег обављања послова Одбор се поделио на секције од којих је прва била Секција за уређење болница. На њеном челу био је др Милан Петровић, а чланови су били угледни новосадски лекари Срби. Овај одбор је организовао и привремене болнице за пријем рањеника и болесника, јер су због велике миграције почеле епидемије шпанске грознице, коју су ширили ослобођени српски заробљеници из Аустрије, Немачке и Мађарске, а из Русије и пегави тифус (Дракић, 2015; Његован, 2017; *Зайисници йривремених орјана...*, 2018, 19. Записник Српског народног одбора). Управу Градске болнице новембра 2018. преузео је др Ђура Трифковић пошто је претходни управник др Миладин Величковић Свињарев, због великих обавеза дао оставку

(*Зайисници ѿпривремених оріана власіи у Новом Саду*: 1918–1919). Постављени су нови шефови одељења. Шеф Интерног и Заразног одељења био је др Ђура Трифковић, шеф Хируршког одељења др Станко Матановић, шеф Гинеколошко-порођајног др Миладин Величковић Свињарев, Очног одељења др Борислав Мирић. Основано је и Одељење за кожные и венеричне болести које је водио др Јован Ненадовић (Бобић и сар., 2012).

До 1919. године није постојала ниједна специјализована установа у Новом Саду за лечење кожно-венеричних болести које су биле јако раширене већ су се ови болесници лечили преко државне или приватне амбуланте а само веома тешко оболели били су хоспитализовани на Одељењу за унутрашње болести Градске болнице. Са доласком специјалисте за дерматовенерологију др Јована Ненадовића, 1919. године се оснива Одељење за кожно-венеричне болести у Градској болници. Одељење је било смештено са улазом из Хајдук Вељкове улице (касније је ту био улаз у болницу и телефонска централа) и имало је око 100 болесничких постеља.

После рата друштвене и здравствене прилике биле су несређене а тешкоће са којима се Градска болница суочавала биле су првенствено материјалне природе. Трошкове лечења у болници пацијенти су плаћали сами, а за оне који нису могли да плате, рачун је покривала њихова матична општина или држава. Показало се да има приближно 20% болесника који могу да плате лечење, док је за њих 80% требало да плаћа држава. Током рата, трошкови лечења нису редовно били наплаћивани па је болница запала у озбиљне материјалне проблеме те је исказан минус од 1.070.725,56 круна. Народна управа за Банат, Бачку и Барању утврдила је износ од 8 круна за дневни смештај и лечење болесника у новосадској Градској болници али то није било довољно за покривање трошкова, те је Управа болнице тражила да се свота повећа на 19,56 круна. Међутим, одобрена је само цена од 9 круна. Пацијенти који су сами плаћали лечење за трећу класу плаћали су 13,50 круна, а за прву класу 50 круна. Болница је наставила да повећава дефицит наводећи да су се трошкови хране, лекова, осветљења и грејања повећали.

Управник др Ђура Трифковић је послао Градском савету извештај о тешком материјалном стању болнице и предложио да се поведу преговори са надлежним министарством у Београду о подржављењу Градске болнице. Током 1920. године Градска болница била је неколико пута предмет расправе на седницама Проширеног савета града Новог Сада. Због лошег финансијског стања, великих дуговања и лоших хигијенских услова, тражено је најбоље решење и једно од решења, или једино, које се наметало је да болница буде предата држави на управљање.

Тешкој финансијској ситуацији су се придружила и друштвена превирања пренесена на особље болнице које је тражило осмочасовно радно време и повећање плата. Иако је Проширени савет Градске болнице усвојио

привремени буџет болнице и цену за дневни смештај и лечење болесника од 19,56 круна Здравствени одсек за Банат, Бачку и Барању није дао одговор и болница је наставила да повећава дефицит и поред уредно достављених рачуна Министарству здравља.

Др Трифковић је преузео управљање болницом после Првог светског рата и после годину дана када је подносио извештај Проширеном савету Градске болнице изјавио је да у погледу медицинског рада није било никаквих проблема али да су тешкоће са којима се суочавала болница биле првенствено материјалне природе. Начин финансирања болнице, да за лечење плаћају сами болесници или за њих да плаћа држава, довео је до значајних губитака. Највећи део износа одлазио је на храну, мањи на лекове, санитарски материјал, плате лекара и особља, чиновништво, осветљење, огрев и грејање, прање и др. Требало је исхранити 400 болесника и око 80 запослених.

После вишемесечних расправљања руководиоца болнице и градских структура задужених за здравље закључено је да је модерна болница какву град жели, могућа само ако су стабилни материјални извори. После многобројних идеја о решавању проблема издиференцирала се идеја о продаји Градске јавне болнице држави. Предмет купопродаје било је 7 катастарских јутара и 470 квадратних хвати градског земљишта, заједно са објектима који су на њему изграђени и целокупним инвентаром. Утврђена је цена од 12 милиона круна односно три милиона динара. Планирано је да после покривања дугова болнице ова свота буде употребљена и за изградњу водовода и канализације. Држава је имала и обавезу да изгради „епидемичну болницу”,



Слика 2. Снимак Главне зграде Државне болнице (са старих разгледница).

тј. болницу за заразне болести примерену броју становника Новог Сада и да у њој резервише 10 кревета за градску сиротињу. Уговор о купопродаји потписан је 2. децембра 1922. године (Пантелић, 2017) те је Градска болница постала Државна болница (Слика 2).

Од 1921. године болница у Новом Саду доживела је процват доласком младих лекара који су образовани у великим медицинским центрима Европе и који су се специјализовали за поједине гране медицине.

Др Станко С. МАТАНОВИЋ
(Крајњи Дол, Чеклићи, Црна Гора, 1875 – Нови Сад, 1932)



Студирао је медицину у Хајделбергу а општу хирургију специјализирао на Универзитетској болници у Хајделбергу (Noche medizinische fakultät, Karl Ruprecht Universität, Heidelberg) као асистент проф. др Чернија (Vincenz Czerny), Билротовог ученика. Године 1901. одбранио је докторску тезу на тему спонтане гангрене. Био је европски образован хирург. Говорио је немачки, италијански и француски језик. Године 1903. постао је управник болнице „Данило Први” на Цетињу. Афирмисао се као одличан стручњак и хуманиста што се нарочито показало током балканских ратова и Првог светског рата када је решавао најкомпликованије хируршке случајеве. Одликован је 1915. године Орденом Св. Саве III степена од стране краља Србије Петра I Карађорђевића. Након окупације Црне Горе 1916. године био је ухапшен и интерниран у Аустрију. После рата се настанио у Новом Саду где је од 1920. године постао начелник Хирушког одељења Опште државне болнице.

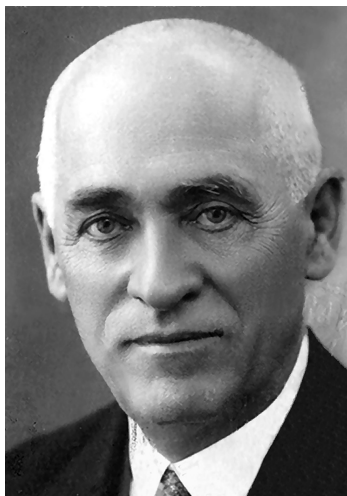
Био је врхунски образован хирург, богат искуством не само у цивилној него и у ратној хирургији. Имао је приватни санаторијум за лечење хируршких и гинеколошких болести у Улици Јаше Томића 24 (данас Дунавска 38) (Бреберина и сар., 2014).

Др Миладин ВЕЛИЧКОВИЋ СВИЊАРЕВ
(Бечеј, 31. март 1877 – Нови Сад, 2. јун 1929)



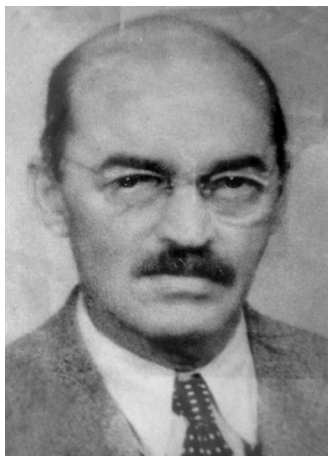
Дипломирао је на Медицинском факултету у Будимпешти 1903. године као стипендиста Фондације Еуфемије Јовић. Од 1905. године радио је као лекар у Новом Саду. У балканским ратовима учествовао је као добровољац и био управник војне болнице у Зајечару и Бољевцу. За шефа Гинеколошко-акушерског одељења Државне болнице у Новом Саду постављен је 1919. године. Поред своје медицинске струке бавио се и здравственим просвећивањем, књижевношћу, политиком и националним радом. Био је посланик Велике народне скупштине Војводине, оснивач и први старешина Соколског друштва у Новом Саду, један од оснивача првог југословенског друштва за борбу против рака, члан Санитетског савета Краљевине СХС, Књижевног савета Матице српске и др. Године 1925. објавио је дело *Основи науке о њорођајима* (Јеремић, 1952: 28; Крстић и сар., 2011).

Др Јован НЕНАДОВИЋ
(Ада, 1. март 1875 – Нови Сад, 1952)



Дипломирао је на Медицинском факултету у Грацу 1900. године. Дерматовенерологију је специјализирао у Бечу код познатих стручњака Капошија, Фингера, Ланга и Ермана. Са искуством бањског лекара у Липику и после неколико месеци на семинарима у Бечу и Паризу на стручним усавршавањима, прешао је 1919. године у Нови Сад где је организовао Дерматовенеролошко одељење у Градској болници (касније Државној). Био је предан лечењу болесника, одличан стручњак, савестан и предузимљив, одличан руководиоца и организатор. Држао је бројна популарна предавања о важности превенције венеричних инфекција. Био је члан многих струковних удружења, оснивач Дерматовенеролошке секције Српског лекарског друштва. Говорио је мађарски, немачки и француски језик. Био је угледан, имућан и утицајан члан масонске организације у Новом Саду. Посебно се истицао у активном раду Црвеног крста због чега је добио орден *Medaille d'honneur de Vermeil* *Societe des Sauveteurs* *Medaille de Alpes Maritimes* (АВ, ф 190; 73646/1946). Године 1912. одликован је Орденом Св. Саве IV, III и II реда Краљевине Србије као добровољац у балканским ратовима за заслуге према нацији (АВ, ф 190; 1946), Орденом Белог орла V реда (1928) и Крста – Ордена друштва Црвеног крста (Јеремић, 1952: 94; Бобић, 2012).

Др Борислав МИРИЋ
(Госпођинци, 13. јануар 1888 – Нови Сад, 8. септембар 1960)



Студирао је медицину у Брну и Будимпешти као стипендиста Фонда Саве Текелије. Дипломирао је 1912. године. Од 1914. до 1919. године био је секундарни лекар на Очном одељењу Градске болнице у Новом Саду. Године 1921. Постао је шеф Очног одељења и на тој дужности остао до почетка рата 1941. године. Био је познат по хируршкој техници лечења ентропијума са трихијазом. Од 1936. био је власник санаторијума за лечење очних болести у Улици Павла Симића 1 (са пет кревета). Напустио је Нови Сад 1942. године (Јеремић, 1952: 88).

ДО ДАНАС

У погледу здравственог напретка послератног Новог Сада учињено је веома много на унапређењу здравствених установа и организација, тако да је од ослобођења Нови Сад, поред Градске, касније Државне болнице, имао Дом народног здравља и поликлинике, децје диспанзере, санаторијуме, Бактериолошку станицу и Пастеров завод у којем је радио чувени научник светског гласа др Адолф Хемпт, чији су драгоцени научни резултати на пољу пастерологије задужили медицину (Лалошевић, 2002; Лалошевић, 2016; Божанић и Елаковић Ненадовић, 2017: 195–212).

У периоду после 1920. године, тј. у наредне две деценије изграђују се објекти у којима ће радити Бактериолошка станица, Хигијенски и Пастеров завод, објекти за смештај и лечење заразних болесника, тј. садашња Инфективна клиника, зграда болничке апотеке и просектуре, зграда за смештај неуролошких и умоболних пацијената, формираће се Одељење за ухо, грло

и нос, Радиологија а нешто касније и Ортопедско одељење, Одељење за гинекологију и породилство. Даљи развој прекидају ратне године 1941–1945, али после Другог светског рата напредак савремене медицине и друштва омогућиће проширење болничне службе у Новом Саду са новим одељењима, медицински кадар ће испунити млади лекари са образовањем из специјализованих грана медицине, Државна болница (1920) ће постати Главна покрајинска болница (1946), Клиничка болница (1963), а затим Клинички центар (1997). Концентрација здравствене културе и врхунске медицине допринеће да се створе услови за оснивање Медицинског факултета у Новом Саду (1960). Кадар, простор и опрема пратиће савремена достигнућа са којима ће се формирати високо специјализована медицинска установа терцијерног обима – Клинички центар Војводине (2002), и као таква спремно закорачити у 21. век (Максимовић, 2010).

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Берић, Берислав и Душан Мишков (1981): Преглед историје Болнице у Новом Саду: (1730–1980), *Медицински њрећед*, 5–6: 259–265.
- Бобић, Бранко и Аница Бобић Радовић (2012): Др. Јован Ненадовић, *Медицински њрећед*, LXV, 5–6: 259–262.
- Божанић, Снежана и Ана Елаковић Ненадовић (2017): Из „персоналног досијеа” др Адолфа Хемпта: од школовања до пензионисања, *Зборник Мајице српске за друштвене науке*, 170: 195–212. (<https://doi.org/10.2298/ZMSDN1970195B>)
- Брдар, Валентина (2013): О зградама Градске болнице у Новом Саду (1909–1912), *Грађа за њроучавање сјоменика кулђуре Војводине*. Нови Сад: Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе АПВ, 19–28.
- Бреберина, Милан (2014): Развој хирургије на територији данашње Војводине, *Свеске Мајице Српске – Грађа и њрилози за кулђурну и друштвену историју*, бр. 55, св. 16, Нови Сад: Матица српска.
- Бреберина, Милан; Владимир Сакач, Борис Јуришић, Радован Пејановић, Немања Бреберина, Душанка Добановачки (2014): Др. Станко Матановић, утемељивач модерне хирургије у Цетињу и Новом Саду, у: *800 јодина српске медицине* – [Зборник радова Петог научног скупа], Београд: Српско лекарско друштво, 189–202.
- Вучковић, Нада (2012): Од просектуре до Института за патологију, у: Драгиша Поповић и сар., *Патолошка анатомија и судска медицина у Војводини: њочеци, развој и рад*, Нови Сад: Матица српска.
- Грађа за Српски биографски речник, Матица српска, Нови Сад.
- Дракић, Гордана М. (2015): Активности одсека за народно здравље Народне управе за Банат, Бачку и Барању на унапређењу јавног здравља, у: *Зборник радова: Правни факултет у Новом Саду*, XLIX(3).

- Зайисници ѿривремених оріана власїи у Новом Саду: 1918–1919.* (приредила Љиљана Дожић). Записник од 26.11.1918, Тачка 5. Нови Сад: Музеј Војводине и Архив Војводине.
- Јеремић, Ристо (1952): *Прилози за биоірафски речник војвођанских Срба лекара: од 1756 до конца 1940 іод.*, Нови Сад: Медицински преглед.
- Крстић, Миомир; Љиљана Мирковић, Драгољуб Пантовић, Свето Пантовић, Тијана Јањић (2011): „Основи науке о порођајима” др Миладина Величковића, први уџбеник акушерства код нас. *Медицински ѿреїлег*, 9–10: 511–514.
- Лалошевић, Душан (2016): Деведесет пет година Пастеровог завода у Новом Саду. У: *Сїоменица 95 іодина Пасїерової завода у Новом Саду*, Нови Сад: Пастеров завод.
- Лалошевић, Душан (2002): Пастеров завод. У: *Енциклоїегија Нової Сага*. Д. Попов (ур.), Нови Сад Прометеј, 19: 143–147.
- Латиновић, Слободанка (2001): Офталмологија. У: *Енциклоїегија Нової Сага*. Д. Попов (ур.), Нови Сад: Новосадски клуб. 18: 251–259.
- Максимовић, Јован (2010): Педесет година Медицинског факултета у Новом Саду. У: Н. Грујић и М. Михалъ (ур.), *Универзїїейї у Новом Саду Медицински факулїейї: 1960–2010*. Нови Сад: Медицински факултет; 2010:8-35.
- Медицински іодишњак Краљевине Јуїославије* (1933): Уредник: др Војислав Миловановић, Београд: Југореклам, 233–234.
- Његован, Драго (2017): *Документи о ѿрисаједињењу Срема, Банатїа, Бачке и Барање Србији 1918*. Нови Сад: Музеј Војводине, 85.
- Основна правила опште болнице слободне краљевске вароши Ујвидека (1906). Штампарија браће Поповића.
- Пантелић, Душан (2017): Проблеми финансирања и продаја Градске болнице у Новом Саду кроз документе Историјског архива Града Новог Сада. У: *800 іодина срїске медицине*. Зборник радова Шестог научног скупа Београд Српско лекарско друштво, 113–123.
- Пушкар, Војислав (2005): *Убоїи дом у Новом Саду*. Нови Сад: Прометеј.
- Пушкар, Војислав (2008): *Нови Саг – Приче варошких улица*. Нови Сад: Прометеј.
- Рајковић, Ђорђе (1884): *Лейїойис Майїице срїске*. Нови Сад, 138.
- Рајковић, Ђорђе (1878–1879): Из прошлости Новог Сада. *Јавор* (децембар).
- Сакач, Владимир и Слободанка Латиновић (2014): Мирић, Борислав, *Срїски биоїрафски речник*, 6, Нови Сад: Матица српска, 749–750.
- Србуловић, Ђорђе М. (2011): *Країка исїїорија Нової Сага*. Нови Сад: Прометеј.
- Стајић, Васа (1951а): *Грађа за їолийїичку исїїорију Нової Сага*. Нови Сад: Матица српска.
- Стајић, Васа (1951б): *Грађа за кулїїурну исїїорију Нової Сага*. Нови Сад: Матица српска.
- Стајић, Васа (1936–1940; 1956в): *Новосадске биоїрафије*, 1 (1936); 2 (1937); 3 (1938); 4 (1939); 5 (1940); 6 (1956). Нови Сад: Матица српска.
- Стајић, Васа (1936г): *Гласник Исїїорискої друшїїва*, 9, св. 2.
- Станчић, Донка (2014): Хајдук Вељкова 1 – Комплекс Градске болнице. *Умейїничка їїойїірафија Нової Сага*. Нови Сад: Матица српска.

Цвејић, Светислав (1961): Главна покрајинска болница у Новом Саду. *Медицински преглед*, 8: 429–432.

Чанак Гроздана Ј.; Јован Вукадинов, Снежана Бркић, Даниела Шварц, Маја Ружић, Надица Ковачевић, Милотка Фабри, Јована Р. Јовановић, Биљана Клашња, Дејан Цвјетковић, Радослава Додер, Синиша Севић, Весна Туркулов, Сандра Стефан Микић, Ковиљка Кнежевић, Мирјана Б. Алексић Ђорђевић, Томислав Преведен (2007): Развој инфектолошке службе у Новом Саду. *Медицински преглед*, 11–12: 625–628.

Шосбергер, Павле (1998): О Јеврејској болници. *Зборник чланака. Зборник научној друштва историје културе Војводине 1986*, Нови Сад, 148–149.

Breberina, Milan (2009): Istorija hirurgije n ateritoriji današnje Vojvodine, u: Dušan Pajić, *Hirurgija: odabrana poglavlja*, knj.1, Novi Sad: Simbol.

Drača, Petar i sar. (2008): Razvoj ginekološko-akušerske službe u Novom Sadu, u: *Razvoj ginekologije i akušerstva u Vojvodini do 2000. godine*, Novi Sad: Medicinski fakultet

Dušanka Dobanovački¹, Dušan Lalošević³,
Radmila Gudović¹, Nada Vučković¹⁻², Duško Pantelić⁵,
Milan Breberina¹, Đerđi Terek Turajlija¹,
Vladimir Sakač^{1,4}, Grozdana J. Čanak¹, Vesna Tepavčević¹

¹ University of Novi Sad, Faculty of Medicine

² Clinical centre of Vojvodina, Clinic of Pathology and Histology

³ University of Novi Sad, Faculty of Medicine, Pasteur Institute Novi Sad

⁴ Clinical centre of Vojvodina, Clinic of nefrology and clinical immunology

⁵ Historical Archive of Novi Sad

CITY HOSPITAL IN NOVI SAD (1909–1920)

SUMMARY: The oldest hospital for the civilian population in Petrovaradin Šanac, later Novi Sad, is mentioned in 1730 as an Orthodox hospital built by the efforts of the bishop of Bačka Sofronije Tomašević, later restored by the efforts of the bishop of Bačka Visarion Pavlović. It was built in the gate of the Nikolaev Church and it was used for treatment of civilians who had neither a house nor material means. In the period 1865–1873, the large Varoška hospital was built at the corner of the current Futoška and Školska streets, but soon it also became insufficient for the hospital needs of the city of Novi Sad. The new City Hospital was built in the period 1907–1909 on the outskirts of the city as a modern pavilion-type hospital complex with a capacity of 300 patient beds. The hospital had separate departments for surgical and internal diseases, gynecology and maternity, and an eye department, and patients with skin, venereal and other infectious diseases were assigned according to existing possibilities. The hospital had its own X-ray machine, laboratory and pharmacy. In the next few years, new pavilions were added and new departments were established – for infectious and mental patients and technical service rooms. During the First World War and after the liberation, the hospital faced major health problems (epidemics of typhoid and spotted typhus, Spanish fever and childhood rash) as well as major and intractable financial problems. The idea of selling the City Hospital to the state was realized in 1922 and it became the State Hospital.

KEYWORDS: Orthodox hospital, City hospital, state hospital, health service, Novi Sad

Проф. др СВЕТЛАНА ЛУКИЋ-ПЕТРОВИЋ

Универзитет у Новом Саду
Природно-математички факултет
Депарتمان за физику
Е-адреса: svetlana@df.uns.ac.rs

ПОСАДА МИСИЈЕ *APOLLO-15* У НОВОМ САДУ¹

САЖЕТАК: У раду су описани догађаји везани за боравак астронаута из програма *Ајоло* у Југославији, са посебним освртом на њихову посету тадашњем Заводу за физику и математику (данас – Департман за физику, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду). Описани су детаљи сусрета астронаута са љубитељима астрономије, а кроз приказ самог предавања, представљени су најзначајнији резултати мисије *Ајоло-15* – од чињенице да је први пут у историји свемирских програма коришћено лунарно возило, да је у фази повратка на Земљу, пилот командног модула изашао у међупланетарни простор, опет по први пут; по први пут је на Земљи преко телевизијске камере виђено узлетање са Месеца; да је на Месецу, у директном ТВ преносу, изведена демонстрација чувеног Галилејевог огледа о слободном падању, па све до описа места спуштања летилице у Море киша са којег је донето на Земљу око 80 килограма узорака. Овај материјал је касније детаљно анализиран у врхунским светским лабораторијама како би се ближе утврдила његова старост, што је допринело развоју теорија о настанку тела у Сунчевом систему.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Ајоло* програм, *Apollo-15*, Месец, астрономија, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Завод за физику и математику

УВОД

Поводом педесетогодишњице слетања на Месец мисије „Аполо-15” из чувеног програма америчке свемирске агенције, који се догодио крајем јула

¹ Истраживање је настало у оквиру научноистраживачког пројекта Матице српске „Развој физике и астрономије на подручју данашње Војводине”.

1971. године, и педесетогодишњице посете астронаута Новом Саду пола године касније, дат је приказ ових догађаја.

У великом броју дневних листова од 23. јануара 1972. објављена је ексклузивна вест да су тројица америчких астронаута, чланови посаде „Аполо-15” допутовали у СФР Југославију у седмодневну посету (22–29. јануара). Дејвид Скот, Алфред Ворден и Џејмс Ирвин (*David R. Scott, Alfred M. Worden, James B. Irwin*) са супругама су у Југославију допутовали у својству специјалних изасланика тадашњег председника САД Ричарда Никсона, као гости Савезног завода за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу.

У току једнонедељног боравка имали су низ сусрета у Београду, Новом Саду, Загребу и Љубљани са студентима и професорима природно-математичких и техничких усмерења, научницима чија су истраживања била везана за геолошко-рударске и астрономске проблеме, ракетну технику, космичко право, метеорологију и друге научноистраживачке области.

ОСНОВНО ОБЕЛЕЖЈЕ МИСИЈЕ

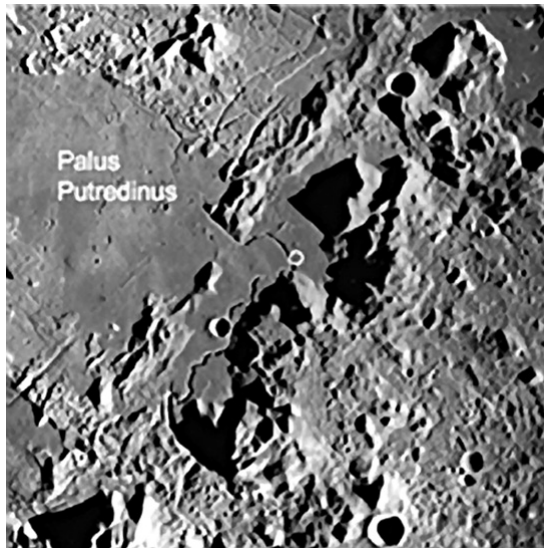
Командант мисије Дејвид Скот, пилот командног модула Алфред Ворден и пилот лунарног модула Џејмс Ирвин (Слика бр. 1) били су део успешно реализованог свемирског програма *Apollo* америчке цивилне Националне ваздухопловне и свемирске агенције (*National Aeronautics and Space Administration – NASA*) с циљем истраживања Месеца.

У овом програму који је престао с радом у децембру 1972, укупно 26 астронаута је дошло до Земљиног природног сателита, а 12 их је и непосредно, физички, боравило на њему. Вршени су различити експерименти на површини – од мерења механике тла и сеизмичких испитивања, до испитивања површинске температуре, магнетног поља и соларних ветрова.

Мисија „Аполо-15” која припада типу „слетање на Месец са људском посадом” је започела лансирањем брода 26. јула 1971. године помоћу лансиране ракете *Saturn V AS-510* у Свемирском центру „Кенеди” на Флориди. Месечев модул „Соко” се спустио на Месец на делу *Mare Imbrium* (*Море киша*), у подручју *Hadley-Apennine* 31. јула (Фотографија бр. 2 – место следања Апола 15 означено је кругом). Регион *Hadley Rille* је клисура паралелна са планинским масивом Апенини дуж источне ивице Мора киша испуњеног очврснулом лавом. Једно од битних обележја ове мисије је и да је, први пут у историји свемирских програма, детаљно истраживање терена вршено коришћењем лунарног ровера. Астронаути су на једином природном сателиту планете Земље боравили више од 19 сати, а мисија је завршена 7. августа 1971, после укупно 12 дана, 7 сати, 11 минута и 53 секунде, при чему су обављени сви планирани задаци.



Фотографија 1. Чланови посаде „Апола-15”: D. Scott, A. Worden, J. Irwin (Credit NASA)



Фотографија 2. Локација Hadley-Apennine (Credit NASA)

ПОПУЛАРИЗАЦИЈА ИСТРАЖИВАЊА МЕСЕЦА

У циљу популаризације астрономских истраживања, 70-их година прошлог века су са великим амбицијама организоване светске турнеје астронаута. Тако, на пример, чланови посаде „Аполо-11” провели су 28 дана на четири континента – обишли су 22 државе – од Латинске Америке, Канаде, Блиског истока, све до Аустралије.

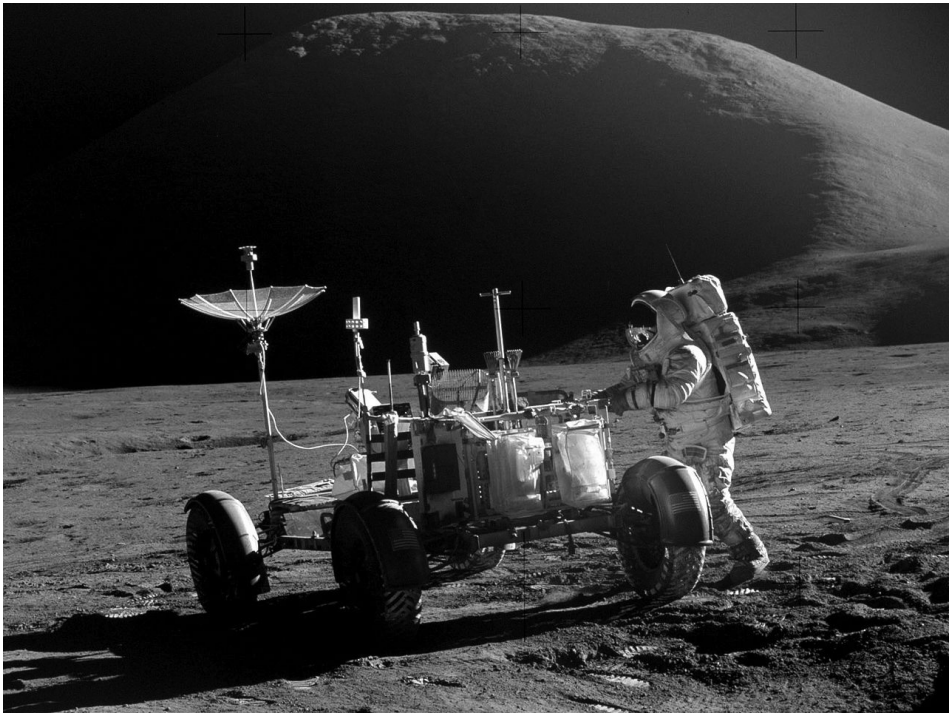
Астронаути из „Аполо-15” су такође одржали низ трибина у великом броју земаља на којима су говорили о резултатима своје, по много чему, јединствене мисије. Како је већ поменуто, за истраживање непосредног месечевог реголита коришћен је пре свега лунарни ровер (Слика бр. 3), те су, користећи ово возило, астронаути у три наврата провели у истраживању укупно 19 сати, 7 минута и 53 секунде. Тако су превалили чак 27,9 километара (17,3 миља), што је било до тада најдуже пређено растојање на површини Месеца. Користили су низ нових, посебно конструисаних инструмената за прикупљање материјала са површине или ископавање испод ње, те донели на Земљу око 80 килограма узорака како би се у врхунским лабораторијама извршиле одговарајуће анализе с циљем да се што више расветли мистерија око настанка не само Месеца, него и допринесе развоју поузданијих хипотеза о еволуцији читавог Сунчевог система.

Током боравка у Београду астронаути су имали више сусрета различитог типа – од састанака са југословенским државницима, преко сусрета са научницима и студентима, до контаката са обичним људима. О великом интересовању јавности за посету ових астронаута говори и податак да је те године на београдском међународном филмском фестивалу „Фест 72” у програму приказан њихов петнаестоминутни филм *The walk on the moon*, а они су, у дану када је била пројекција, били почасни гости Фестивала.

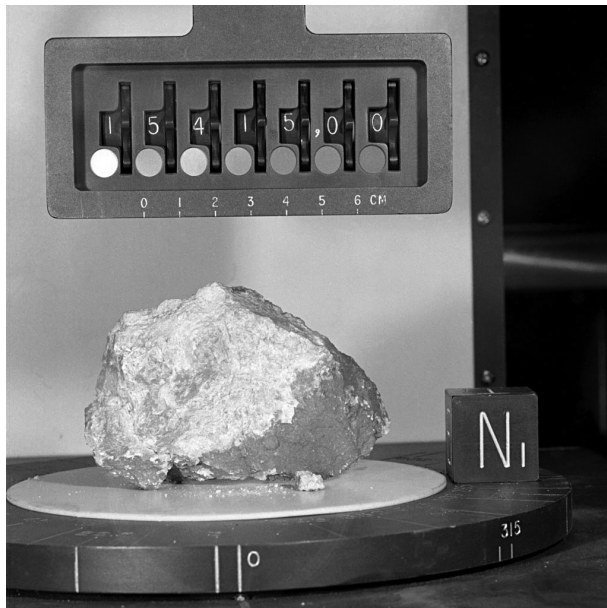
Са дистанце од 50 година цела ова прича можда данас звучи незамисливо, али у то време није представљала велико изненађење будући да су у Југославију долазила и највећа имена из других сфера – научници, уметници, спортисти итд. Вредно је истаћи да су пре ове посаде у Београду боравили и чланови посада „Аполо-8” и „Аполо-11”.

АСТРОНАУТИ У НОВОМ САДУ

Семинар у Новом Саду био је тек један у низу сличних на којима је приказан велики број фотографија донетог материјала. Посебно је значајан узорак назван *Genesis Rock* пронађен у кратеру *Spur* који је касније постао важан експонат у збирци стена постављеној у *Lunar Sample Laboratory Facility* у Хјустону (Тексас), будући да се сматрало да је ова стена комад раније, исконске месечеве коре (Слика бр. 4). Међутим, касније анализе су показале да се ради о анортозиту, састављеним углавном од једне врсте фелдспата (анорит),



Фотографія 3. Ц. Ирвин поред ровера (Credit NASA)



Фотографія 4. The Genesis Rock (Credit NASA) (узорак бр. 15415; маса око 270 грама)

те, иако је стена настала у раним фазама Сунчевог система, процена је да је стара само $4,1 \pm 0,1$ милијарду година, односно да је настала након очвршћавања Месечеве коре.

Један од важних резултата мисије је чињеница да је у фази повратка на Земљу, након спајања лунарног модула са командним, Ворден изашао у међупланетарни простор, што је било први пут у историји да се човек нађе у отвореном свемиру ван летелице.

У Новом Саду астронаути су боравили 25. јануара, где им је програм био веома богат. Најпре су посетили универзитет, потом Извршно веће АП Војводине, а касније и Петроварадинску тврђаву.

Централно дешавање на Новосадском универзитету одиграло се у Заводу за физику и математику. На Слици бр. 5 је копија позивнице којом се обавештавају заинтересовани студенти и професори о овом јединственом догађају и позивају на сусрет са посадом „Апола-15”. У великом амфитеатру, популарној „Седмици”, гости су одржали предавање детаљно описујући своје утиске о шетњи по реголиту Месеца, о мерењима која су извршили, као и о узорцима које су прикупили и донели на Земљу за даља испитивања.

Непосредни домаћини овог скупа су били директор Завода за физику и математику, проф. Слободан Царић и легендарни популаризатор астрономије и науке у Војводини, проф. Живојин Тулум. На Фотографији бр. 6, из приватне архиве проф. Царића, забележен је моменат уводног обраћања директора Завода где је поздравио астронауте и захвалио им се на посети (за катедром су астронаути Д. Скот, А. Ворден и Џ. Ирвин, а крајње десно проф. Тулум), док Фотографија бр. 7 сведочи о излагању команданта мисије Скота.

Писани материјал о овом сусрету је веома оскудан и своди се само на неколико извештаја у дневним новинама, те је опис атмосфере на скупу произашао из разговора аутора текста са старијим колегама који су тада били студенти и са великим усхићењем увек говоре о том јединственом догађају којем су присуствовали.

Према тим сведочењима, астронаути су најпре истакли своје задовољство што су у прилици да о освајању васионе и другим достигнућима науке разговарају са студентима који представљају стваралачки мост између старијих и будућих генерација истраживача. Потом је приказан краћи филм о експедицији као основ за даљу дискусију, а сусрет је настављен тумачењем снимака занимљивости забележених током шетњи и вожњи специјалним возилом по Месецу.

За присутне студенте, од којих су у највећем броју били студенти физике, посебно је била интересантна прича везана за чувени Галилејев оглед о слободном падању који су астронаути реализовали на Месецу. Наиме, командант Скот је описао како је пред телевизијском камером која је то директно преносила, истовремено испустио чекић и перо са циљем да демонстрира Галилејеву теорију да у одсуству аеродинамичког отпора, сви објек-

***Zavod za fiziku i matematiku univerziteta
Novi Sad***

*Obaveštavamo o boravku u Novom Sadu
posade „Apolo 15” gospode*

*Astronauta Davida R. Scotta komandanta
„Apolo 15”*

*Astronauta Alfreda N. Wordena komandanta
modula „Apolo 15”*

*Astronauta James B. Irwina pilota lunarnog
modula „Apolo 15”*

*Molimo Vas da prisustvujete susretu i razgovorima
dana 25. 1. 1972. godine u 10,30 časova u sali 7. Zavoda.*

Фотографуја 5. Копија позивнице за сусрет са астронаутим

ти, без обзира на њихову масу, падају истом брзином у датом гравитационом пољу. Будући да Месец практично нема атмосферу, па тако нема ни отпора ваздуха, тела су падала упоредо и истовремено стигла на тло, што је наравно била директна провера и потврда Галилејеве тврдње. Нагласио је да је експеримент био идеја Џоа Алена (Joe Allen), а да је у огледу коришћено перо женке сокола, јер је ова птица маскота Ваздухопловне академије Сједињених Држава (United States Air Force Academy).

Користећи своје знање и вештину сјајних презентера, астронаути су описивали место спуштања своје летелице у Море киша, односно специфичну карактеристику месечеве површине која се назива рила или рима (rima, lat.; crack, engl – пукотина). Појаснили су да су већ прве анализе у лабораторијама показале да је у узорцима тла прикупљених током мисије са „планинског” терена присутна класична седиментна стена *бреча* смеђе боје (око 90%), док у узорцима из подручја „мора” доминира *базалит* (60–70%). Већина узорака добијених са регије Апенинског масива су минерали *KREEP* (стена са високим садржајем калијума К, елемената из групе „ретке земље”, *rare-earth elements* REE и фосфора Р), анортозит, рекристализовани норит или рекристализована бреча. Објаснили су и како су поставили ТВ камеру на Месечеву возило, а што је омогућило да се по први пут на Земљи прати полетање лунарног модула са Месеца.

Са великим усхићењем Скот је говорио о величанствености Месечевих планина, о остацима вулканске лаве, о лепоти кристала на површини. Такође,



Фотографија 6. Поздравна реч домаћина скупа (приватна архива)



Фотографија 7. Обраћање астронаута (приватна архива)

поновио је своју чувену реченицу о томе како се осећао на том јединственом месту удаљен хиљадама километара од Земље: „Подигао сам руку, исправио палац и тим једним прстом прекрио читаву планету. Један мали потез и цела Земља је нестала”.

Не мање интересантна тема била је прича Алфреда Вордена. Наиме, док су Скот и Ирвин вршили своје задатке на Месечевом тлу, он је у командном броду кружио око Месеца, при чему је извршио низ снимања специјалним камерама и испитивања посебним инструментима. Спектакуларност пројекта лежи и у томе да је Ворден извео тзв. EVA активност (Extravehicular activity – EVA), односно први излазак у отворени свемир који је трајао 39 минута и 7 секунди.

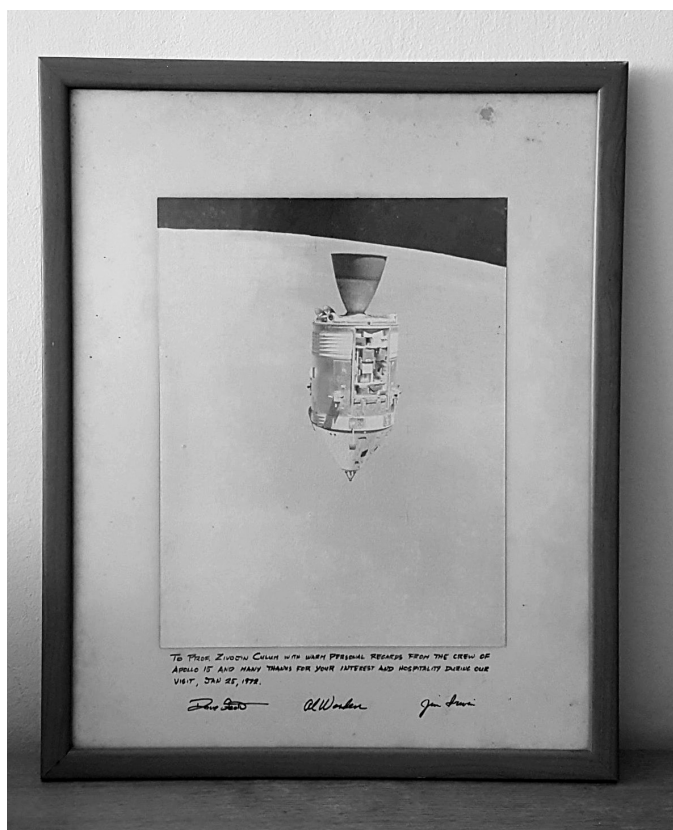


Фотографија 8. Статја *Fallen Astronaut*

Говорили су и о другим занимљивостима свог подухвата. Примера ради, дотакли су и причу о фигурици *Пали асџронауџ* и плочици са 14 имена (Фотографија бр. 8) коју су оставили на Месецу у знак сећања на 14 америчких астронаута и совјетских космонаута који су страдали током претходних мисија вршених у циљу истраживања свемира. Укратко су се осврнули и на своја свемирска одела која су била модификована у односу на раније мисије. Њихова одела са ознаком „A7LB”, имала су нови дизајн који им је омогућио да се потпуно сагну и без тешкоћа обављају задатке на Месечевој површини,

а такође и да се лако пењу и сместе на ровер. С друге стране, Ворденово оде-ло се у неким детаљима разликовало, будући да је његов задатак био да напусти летелицу само приликом узимања филмова из касета при повратку на Земљу.

Присутни су имали низ питања, а због ограничености времена које су гости имали на располагању, на десетак су добили и одговоре. Остао је упамћен детаљ када је један од присутних заљубљеника у астрономију прокоментарисао како у јавности постоје многе спекулације према којима достигнути ниво технологије у филмској индустрији пружа основ за веровање како је све оно што се приказује као резултат Аполо мисија, у ствари, производ добре режије, модерних филмских студија и погодних терена у америчким пустињским пределима. На крају свог коментара поставио је и конкретно питање: „Да ли је могуће да се тако нешто уради, па читавом свету представи као реализована мисија?” Командант Скот се искрено насмејао и рекао: „Заиста је све то могуће, али, ми смо стварно били на Месецу!”



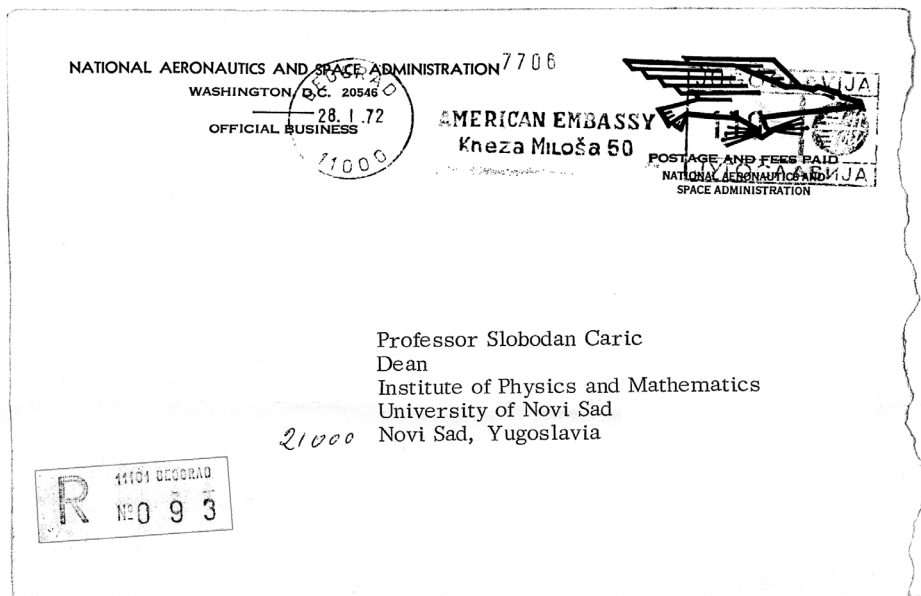
Фотографија 9. Модул Аполо-15 у Месечевој орбити, са оригиналним потписима чланова посаде

Памти се и да су астронаути различито одговарали на питања о својим најпријатнијим тренуцима током експедиције – команданту Скоту најлепши моменат био је када је стао на месечево тло, а Ирвину, кад су полетели при повратку ка Земљи! Вероватно у намери да атмосфера буде што опуштенија, Ворден је рекао да се добро одморио док су остала двојица били на Месецу.

На крају сусрета, астронаути су Новосадском универзитету поклонили макету свог брода са уграђеним делићем облоге за термичку изолацију, скинут са њихове летелице и примерке минерала. Нажалост, овим поклонима се изгубио сваки траг. Такође, у знак захвалности, професору Ђулуму су предали копију чувене фотографије командно-сервисног модула „Аполо-15” у месечевој орбити (*The Apollo 15 command and service module in lunar orbit*, снимљеној са *Falcon*) са оригиналним потписима све тројице космонаута.

Урамљена фотографија је данас изложена у учионици у којој студенти слушају предавања из предмета Основи Сунчевог система, на Департману за физику Природно-математичког факултета (Фотографија бр. 9).

Када је реч о личним утисцима о гостима, према забелешкама проф. Царића, радило се о „...изузетно шармантним људима у које су присутни гледали са великим узбуђењем покушавајући да открију шта је то што их чини нарочитим, када су успели да реализују такве подухвате!” И, како је професор говорио, ништа их није разликовало од других људи. Били су то сјајни, инспиративни и храбри млади људи свесни своје одговорности.



Фотографија 10А. Копија коверте са писмом упућеног др С. Царићу из Амбасаде САД

NATIONAL AERONAUTICS AND SPACE ADMINISTRATION
WASHINGTON

January 25, 1972

Professor Slobodan Caric
Dean
Institute of Physics and Mathematics
University of Novi Sad
Novi Sad, Yugoslavia

Dear Dean Caric,

Thank you very much for organizing the most interesting and worthwhile session with the students of your school. We enjoyed the question and answer session and were deeply impressed by the knowledge and technical expertise exhibited by the students.

We sincerely appreciate all your efforts on our behalf. Our time in Novi Sad was one of the highlights of our trip throughout Yugoslavia.

With best regards.



The Crew of Apollo 15

Фотографија 10Б. Копија писма упућеног директору Завода др С. Царићу

Задовољство сусретом у Новом Саду исказано је преко америчке амбасаде писмом које је проф. Царић добио у знак захвалности за организацију догађаја (Фотографије бр. 10АБ).

А да су легендарни астронаути по свему „обичан свет”, показују и фотографије сачињене током ручка организованог у њихову част на Петроварадинској тврђави где су, са супругама, уживали уз тамбураше чувеног војвођанског виртуоза Јанике Балажа (Фотографије 11АБ).



Фотографија ИАБ. Астронаути са тамбурашима Јанике Балажа
(Credit Image: Keystone Pictures USA/ZUMAPRESS)

ЗАКЉУЧАК

Брзина којом се одвија свакодневица постала је већ толико велика да се догађаји преплићу и да је у мноштву вести које се појављују тешко процени-ти шта је више, а шта мање важно. У природним наукама је током 20. века било изразито много великих открића, а развој науке о савременим материјалима достигао је ниво који је омогућио да се технички реализују многи велики пројекти, какви су, на пример, летови са људском посадом на Месец. Људски фактор је и овде свакако кључан, а да су астронаути који су били судионици тих подухвата изузетно интелигентни, спретни и пре свега храбри појединци, сведоче и приче посетилаца трибине одржане у јануару 1972. године у амфитеатру Завода за физику и математику Универзитета у Новом Саду.

Овај текст припремљен је с циљем да буде трајно обележен као догађај који је од несумњиво великог значаја за историју Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду. Неке од импресија с поменутог скупа руководиле су наставнике са Департмана за физику да 2002. године иницирају нову студијску групу на ПМФ – Астрономија са астрофизиком, на којој су сви програми били конципирани у складу са Болоњском декларацијом. Био је то пионирски корак у измени високообразовног система, а одговарајући закон на нивоу Републике Србије донет је тек три године касније. Тиме је изучавање астрономије као научне дисциплине на универзитетском нивоу по први пут заживело у Војводини.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

https://www.nasa.gov/mission_pages/apollo/missions/apollo15.html Page Last Updated: Mar 10, 2020 NASA Official: Brian Dunbar.

https://en.wikipedia.org/wiki/Apollo_15.

<https://www.astronomija.org.rs/am-asopis>

Дневник, 23. 1. 1972, 1; 24. 1. 1972, 2; 25. 1. 1972, 1; 26. 1. 1972, 8.

Запис разговора са професором др Слободаном Царићем, Приредили студенти слушаоци курса „Историјски развој физике”, школске 1999/2000 године; Коначна редакција: проф. др Дарко Капор, ПМФ, Департман за физику, Нови Сад, 2006.

Политика, 25. 1. 1972, 7; 26. 1. 1972, 9.

Prof. SVETLANA LUKIĆ-PETROVIĆ, PhD
University of Novi Sad
Faculty of Sciences
Department of Physics
E-mail: svetlana@df.uns.ac.rs

MISSION CREW *APOLLO-15* IN NOVI SAD

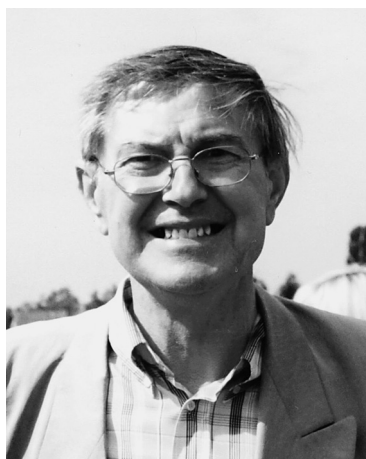
SUMMARY: The paper describes the events related to the stay of astronauts from the Apollo program in Yugoslavia, with special reference to their visit to the Department of Physics and Mathematics (today – Department of Physics, Faculty of Science, University of Novi Sad). The details of the astronauts meeting with astronomy enthusiasts are described, and through the presentation of the lecture itself, the most significant results of the “Apollo-15” mission are presented. It begins with the fact that for the first time in the space programs history a lunar vehicle was used. Then, in the phase of return to Earth, the pilot of the command module became the first human who performed the first-ever spacewalk in deep space. For the first time the lunar lift-off was seen on Earth via the television camera and a demonstration of the famous Galileo’s free fall experiment was performed in a live TV broadcast. There is also a description of the landing site in the Mare Imbrium (*Sea of Showers* or *Sea of Rains*) from which about 80 kg of samples were brought to Earth, which were analysed in detail in the world’s top laboratories and thus more closely their age was determined, which contributes to the development of theories about the formation of bodies in the Solar System.

KEY WORDS: Apollo program, Apollo-15, Moon, astronomy, University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Physics and Mathematics

ЈУБИЛЕЈИ / JUBILEES

ДР МЛАДЕН Д. МИРИЋ: ДОПРИНОС ПРОГРЕСУ СЕМЕНАРСТВА И КУЛТУРИ СЕЋАЊА НА НАШУ БАШТИНУ И СВЕТСКУ АГРОЕВОЛУЦИЈУ

Поводом 50 година истраживачког рада: 1969–2019. и
75 година служења пољопривреди: 1945–2019. године



УВОДНО СЛОВО О МЛАДЕНУ МИРИЋУ

Младен Мирић потомак је личких Срба. Рођен је 1942. у личком селу Крбавица код Плитвичких језера, у земљорадничкој породици, од оца Данета и мајке Марије. Породица се након Другог светског рата преселила у село Колут (Бачка). У Колуту је завршио основну школу. У Сомбору је 1961. завршио средњу школу. Младен често прича „да је одмах након рата почео да помаже родитељима на сеоском имању, заливао је и брао поврће, закидао

заперке у винограду, чукао коров, хранио свиње, козе, живину, пса...”. У основној школи се заинтересовао за поезију, прозу и глуму, а почев од средње школе објавио је више песама, вести и понеку причу и козерију у два локална гласила (*Покрећ* и *Сомборске новине*) и новосадском студентском листу (*Индекс*).

Пољопривредни факултет¹ завршио је у Новом Саду 1966. године, а специјализацију знатно доцније, да би затим одбранио докторску дисертацију под насловом *Насићанак, развој и ефекти семенарства у Југославији*.

Током студирања написао је пригодну брошуру поводом IV Агрономијаде – спортско-стручно-културног дружења студената пољопривредних факултета СФРЈ.

Свој радни век углавном је посветио семену, свестрано се бавећи његовом производњом, дорадом, испитивањем, прометом, писањем прописа и развојних планова, организовањем, проучавањем и публицистиком са свих поменутих становишта. Прошао је кроз све делатности и процесе у производњи семена, али је делао и у државној управи и као научни сарадник у Институту за кукуруз „Земун Поље”, одакле је и отишао у инвалидску пензију 2000. године.

ИНОВАТИВАН ПОЧЕТАК СЛУЖБОВАЊА

Инжењер Младен Мирић почео је да ради у струци у предузећу „Југоинспект” на повременим пословима извоза жита, као контролор квалитета и количине. Стално запослење засновао је 1967. у Пољопривредном комбинату „Елан” из Србобрана, прво као приправник, радећи најпре на врло успешном ширењу кооперације са земљорадницима, као и на окончању комасације у атару општине и ПК „Елан”. У Елановом Центру за дораду семена² радио је десет година и у њему постао одговорни стручњак за семенарство, које је заснивало годишњу продукцију семена на преко 4.000 хектара. Мирић је био претеча практиковања ране жетве, уз досушивање семена свих врста, што је изазвало неверицу дорађивача семена тога времена. Због тога је Пољопривредни факултет из Новог Сада организовао саветовање у Елановом Центру за дораду семена на којем је поднео уводни реферат о бројним позитивним ефектима сушења. Мирић је први увео мерење влаге семена на њиви увођењем батеријског влагомера. Такође се залагао за „хладно” продувавање тек убраног семена иако је оно било суво, јер се испоставило да ова радња елиминише болести и штеточине из семенског материјала. У томе дорадном

¹ Као стипендиста Пољопривредног факултета три пута је награђиван за учење и друштвени рад.

² Један од највећих светских центара за дораду семена (капацитета око 20.000 тона годишње).

центру Мирић је 1969. започео свој научни рад на упоредном истраживању технолошко-процесних учинака различитих система дораде семена, односно о утицају произвођачких марки и типова уређаја и опреме на тржишна својства дорађеног семена. Исте године спровео је макро-оглед којим је проучавао губитке зрна кукуруза у једној сезони сушења и складиштења, путем чега је дошао до формуле за обрачун тзв. кала. Током 1972. а поводом 10-годишњице ПК „Елан”, са три сарадника је написао пригодну монографију.

ДРЖАВНА СЛУЖБА

Младен Мирић је 1975. изабран (у својству волонтера) за потпредседника Извршног већа Општине Србобран. На том месту израдио је План развоја општине за период 1976–1980. који је успешно реализован. С тог места прешао је у Савезно Министарство пољопривреде, где је наредних 15 година (1977–1992) радио као саветник на развојним пословима планирања, регулативе и припреме стручних подлога за међународну сарадњу у пољопривреди, а највише у биљној производњи и преради. Мирић је у свету предводио наше преговарачке тимове, када је, између осталог, по први пут издејствовао извоз продајом лиценце другој држави два производа домаће агронауке: семе сорти пшенице Института за ратарство и повртарство из Новог Сада и агро-производ прехрамбене индустрије „Подравка”. Затим је разрадио идеју и садржај и руководио израдом државног научног пројекта: „Могућности производње најважнијих пољопривредних биљака”, из кога су произишле обимне научне студије за пројекцију развоја биљне производње у СФРЈ.

Међу првима се залагао за заштиту животне средине у пољопривреди и органску производњу хране и у вези с тим анализирао стање, предлагао мере и писао чланке и расправе – први је описао и објавио принципе њивске органске производње и еколошке дораде семена. Тиме је постао и један од аутора првог Националног извештаја о животној средини и развоју – *Nacional Report of Environment and Development* (писан за самит UNCED 1992. који је одржан у Рио де Жанеиру у Бразилу од 3–14. јуна 1992).

Учествовао је у изради многих планова и прописа, попут Закона о финансијској помоћи државе развоју семенарства 1986. године. Године 1987. израдио је Правилник о квалитету семена (250 стр.), који представља један од најсложенијих и најважнијих прописа у аграру. У њега је унео знатне новине које се нису мењале. Такође је предложио критеријуме за плаћање пшенице по квалитету зрна сорти и израдио први правилник, што је допринело побољшању домаћег сортимента и брашна.

Више пута биран је за челника инспекцијског тима за повремену контролу државних и ратних резерви пољопривредно-прехрамбених производа, да би у једној прилици открио веома велики немар и штету на роби у резервама.

Послове секретара државне Комисије за биљне генетичке ресурсе вршио је од 1988. до 1992, када је започет и завршен један од најважнијих научних пројеката о генетичким ресурсима у СФРЈ, као и пројектовање и градња дела Банке биљних гена у Земун Пољу.

Као саветник за биљну производњу и агропрераду писао је о проблемима коришћења земљишта а за *FAO seed Review*, у два наврата је написао опширне анализе о стању и успесима семенарства и оплемењивања биљака у нашој држави.

Био је покретач ИСО стандардизације послова, не само семенских лабораторија, него и агропредузећа у Србији, да би постао државни експерт за оцењивање увођења ИСО стандарда у пословање.

У тренутку распада Југославије иницирао је оснивање Друштва селекцинера и семенара Србије и био секретар друштва (изабран је за доживотног почасног члана Управног одбора друштва). У том својству биран је у Председништво Савеза пољопривредних инжењера и техничара СР Југославије, где се посветио очувању часописа *Архив за пољопривредне науке*, као члан Издавачког савета.

(1) Опште афористичне мисли Младена Мирића:

Истраживање је стварање знања из новца, а иновација је стварање новца из знања.

Неолиберализам је поредак у коме вуци чувају и музу овце!

Ко не зна или не куди неолиберализам треба да ћути о тероризму.

Бити успешан агроном равно је робији, иако си на условној слободи.

Свет је тешко болестан па му треба конзилијум из етике и хуманистике.

Из беспућа рђавим путевима људи одлазе и долазе и враћају се само аутопутевима!

НАУЧНИ САРАДНИК ИНСТИТУТА ЗА КУКУРУЗ „ЗЕМУН ПОЉЕ”

На позив руководства Института за кукуруз „Земун Поље” Младен Мирић прелази у ову иновативно-производну установу 1993. године где је био шеф Лабораторије за испитивање семена и референт генетичке контроле семенских усева. Из ове институције руководио је истраживањима на потпројекту 2: из државног Пројекта Ц.4.02.37.035 – „Развој нових технолошких поступака у производњи и доради висококвалитетног семена кукуруза” за Министарство науке и технологије Републике Србије (1994–1997). За седам и по година рада у Институту објавио је око 50 рецензираних чланака, већином научног карактера са исто толико институтских аутора и сарадника. Пошто је објавио неколико чланака у вези маркетинга сорти и семена, суделовао је у стварању маркетиншке службе Института за кукуруз „Земун Поље”. Радом у Институту постао је актер уношења домаћих семенарских

кућа у планетарну *Seed Encyclopaedia*, да би 1994. покренуо нов часопис *Селекција и семенарство*, чији је био уредник и секретар до пензионисања. Организовао је десетак стручно-научних симпозијума, од тога половину с међународним учешћем, а са неколико чланака учествовао је на саветовањима у другим државама. Започео је организацију маркетиншког наступа свих агроинститута из централне Србије. У том циљу основао (маркетиншки) је часопис *Агроиновације*, чији је био уредник и врло активан сарадник.



Слика 1. Часописи *Агроиновације* и *Селекција и семенарство*

(2) Афористичне мисли М. Мирића

о семену:

Прачовек је сетвом семена
дигао неолитску револуцију.
Семе је, симболично, посејано
за као и у освит цивилизације.
Семе није орган биљке него
жива спавајућа јединка.
Семе је и родитељ и потомак биљке.
Тешко сваком народу
који не сеје оно што једе.
Живот и наука сваки дан открију
понеко семенце знања.
Прошлост, садашњост и будућност
потичу из семена.
Сортним семеном се чува будућност
пољопривреде.
Суверенитет семеа = суверенитет
хране = суверенитет народа.

УВИД У ОБЈАВЉЕНЕ ЧЛАНКЕ И КЊИГЕ

Младен Мирић је објавио преко сто научних и исто толико стручних чланака у 22 домаћа и 14 страних часописа и око 15 домаћих и иностраних зборника, међу којима и три зборника САНУ (са два рада по позиву). Објавио је укупно 140 рецензираних радова, од којих је 36 извода. Радови су штампани у 50 разнородних публикација међу којима су најзначајнији домаћи часописи: *Архив за пољопривредне науке*, *Савремена пољопривреда*, *Економика пољопривреде*, *Флојдсјон*, *Агроекономика*, *ПТЕП – Процесна техника и енергетика у пољопривреди*, *Савремена пољопривредна техника*, *Yugoslav Survey*, као и загребачко *Semenarstvo* и *Agronomski glasnik* и др., али најчешће у „свом” часопису *Селекција и семенарство*. Научне чланке Мирић је написао са око 125 аутора и сарадника (половина њих је из Института за кукуруз „Земун Поље”), што је по бројности учесника јединствен случај. Мирић је у више од трећине (60) рецензираних радова био први аутор (у 54 наслова једини), у 29 други, у седам радова трећи, два четврти, а у по један рад пети или шести коаутор. Две књиге и око 25 радова (и извода) објављени су на енглеском језику (у седам часописа), на руском (три) и македонском језику један. Чланци су штампани у државама где се извозило домаће семе међу којима су Русија, Украјина, Северна Македонија, Румунија, Босна и Херцеговина и Хрватска.

Бавио се дизајном: амбалаже ПК „Елан”, Удружену дуванску индустрију Ниш, рекламе ЗП хибрида и корице свих својих књига и часописа *Агроиновације*.

(3) Синтагме уз реч **семе**: Семе знања, Семе зла (зlobe), Семе среће, Семе истине, Семе лажи, Семе љубави, Семе сумње, Семе спутње, Божје и божанско семе, Семе наде у вечно Семе живота.

ОСВРТ НА САДРЖАЈ ЧЛАНАКА

Већ 1969. године Мирић почиње своја два истраживања: 1) губици кукуруза при сушењу и складиштењу (из кога је добио формулу или параметар за обрачун) и 2) утицај појединих марки и уређаја на процес дораде, тј. квалитет семена пшенице. Након тога описивао је искуства са благовременом раном жетвом и сушењем семенске пшенице, а потом и о избору уређаја у подним складиштима за зрно. Као државни службеник писао је о мерама за унапређење уљарства и земљишне политике.

Следи серија чланака из темата о семенарству: општа становишта, маркетинг семена домаћих сорти, о учинку (ефекту) оплемењивања биљака, потом анализира стање семенарства и селекције у СФРЈ за потребе ФАО (Рим), истражује историју или еволуцију семенарства, регулативу и организовање предузећа из семенарских делатности у држави. Посебан сегмент рада овога аутора било је указивање на стање и акутне проблеме у семенарству и предлагање мера за стратегију развоја семенарства и селекције, посебно кукуруза, пшенице, поврћа и крмног биља, као и на развоју семенарства у брдско-планинском подручју. Писао је и о појави научне оплемењивачке и стручне семенарске школе у нас и о основама убирања семена.

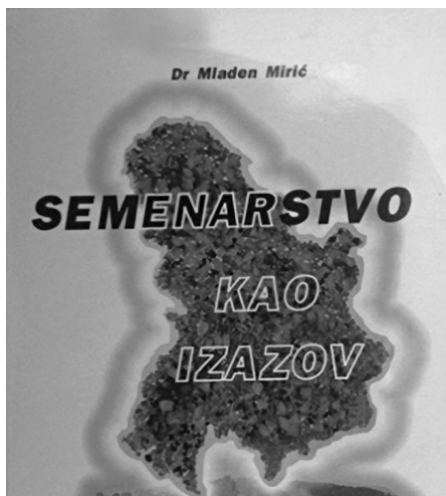
Међу првима је отворио тему о нужности увођења ИСО стандарда у пословање, најпре лабораторија, а затим и предузећа као и Института за кукуруз у Земун Пољу. У исто време Мирић приступа разматрању терминологије и тумачењу појмова у области семенарства као новој научној дисциплини и стручном предмету, ради бољег споразумевања, односно тачније и течније ИСО стандардизације.

Следи проучавање утицаја појединих особина семена (облик и величина, фракциони састав и технолошка својства) на квалитет и количину семена за сетву и утицај дозе ђубрива, густине и модела сетве, затим наводњавања и биостимулатора „Бибизе” и „Зеастемин” на принос, фракције, квалитет и сетвена својства семена. Залагао се за увођење и образлагао потребу паковања семена по броју семена у сетвене јединице и за прерачунавање креирао прецизну формулу. Мирић је, безмало једини који је (сцијентолошки) анализирао научни допринос неког агрономског часописа (*Селекција и семенарство*).

Поднео је више од десет уводних предавања и написао више чланака по позиву, отворивши прве научне полемике о семенарском књижаству у Србији,

еволуцији пољопривредне и процесне технике, есејима и полемици о радним нивоима у агрономији и агротехнологији, као и есеју о семену.

Објавио је десет књига (у пет је једини, у три први, у по једној сарадник и уводничар) и две брошуре.



Слика 2. Књига *Семенарство као изазов* (1998)



Слика 3. Књига *Дорада семена* (2003)



Слика 4. Књига *Семенарски параметри* (2006)

Као сарадник је учествовао у истраживању стратешког маркетинга у аграру и семенарству, заштити права аутора сорти и семена, анализи резултата испитивања ЗП хибрида у макро-огледима и о њиховој рејонизацији.

У неколико чланака бавио се темом извоза семена, хектолитарском и масом 1.000 семена (у теорији и пракси) и паритетима цена на штету семенарства спрам раста цена инпута.

ОСВРТ НА САДРЖАЈ КЊИГА

Младен Мирић је био заговорник писања и штампања и уводничар трोजезичне маркетинг публикације о врлинама домаћег сортимента и семена. Књига *Семенарство као изазов* заправо је у неким деловима скраћен а у неким проширена докторска дисертација Младена Мирића, у којој је доказиван настанак, развој, својства, организација, састав, место, улога, значај и учинци семенарства, као новог занимања, привредне делатности, стручног предмета и научне дисциплине.

У сарадњи са професором др Миладином Бркићем написао је монографију *Дорада семена*. Од 2003. она слови за једину те врсте на српском говорном подручју. У монографији је исцрпно дат опис система, метода и принципа дораде за око сто особина семена, као и теоријски темељ за технолошке процесе и шеме досушивања и дораде семена за више од 50 најважнијих пољопривредних биљака. У сарадњи са Славољубом Лекићем, Радољубом Петровићем, Слободаном Дражићем и Ивицом Станчићем написао је уџбеник (монографију) *Технологија производње семена* (Београд 2004) за 80 најважнијих ратарских и повртарских врста.

Значајан иновациони допринос др Мирић је дао прикупљањем формула које се користе у семенарству за брзо, лако, тачно и истоветно израчунавање више од сто појава, а нарочито личним креирањем 54 нова обрасца (параметра). Овде су: 42 оригинална, осам модификованих и четири осмишљена обрасца на основу радова других аутора, где су формуле са два члана (биноми), са три члана (триноми) и полиноми са по 4–10 чланова у обрасцу. Осим тога, све формуле аутор је пренео у дигиталну форму.

ПРИВРЖЕНИК КУЛТУРЕ СЕЋАЊА

Младен Мирић је био узоран приврженик културе, којом се веома систематски бавио целог живота, најпре и највише агрокултуром, а затим све више културом српског народа. Био је иницијатор и предан учесник културних догађаја у местима живљења, учења и службовања: на више радних акција овде и ван земље, у војсци, затим у току руковођења синдикатом, месном заједницом, радним процесима, општином, научним и пословним тимовима, скуповима, друштвом и часописима.

(4) Афористичне мисли М. Мирића о
агроеволуцији:

Пољопривреда производи енергенте и енергију за
одржавање живота Сапијенса.

Тамо где престаје брига света почиње село и
пољопривреда.

Ценим пољопривредника у себи, али не волим себе
у пољопривреди.

Пољопривреда знатно доприноси поремаћајима
климе којих је и сама – жртва!

Стаклена башта је пожељна у повртарству,
али није на Планети.

Где се сви разумеју у пољопривреду тамо
увозе храну.

Земља је ограничена, али не и људска похлепа,
особито код најбогатијих.

Пошто су тло и планета ограничени, мора се
ограничити и похлепа.

Похлепа увек иде на уштрб природе, екологије и
слободе људи и народа.

Хуманост замире растом похлепе, богаћењем
неколицине и ратовима.

Највећи грех богатих и похлепних је то што
милијарда сиромашних не једе ни када су гладни.
Најлепше је јести гладан, али је тешко гладовати.

Само сити могу бити слободни.

Сиромаси су сити свега осим хране. Зато је грех
јести сит. Глад се храни небригом ситог света.

Пољопривреднике нико није овластио да
пестицидима и другим материјама трјују тло, воде,
ваздух, биљке, животиње и људе!

Прилично је непојмљиво да углавном сељаци
никада не постану хедонисти, а да то буду управо и
само они који су најудаљенији од њиве и штале.

(5) Афористичне мисли о српској
баштини:

Срби нису цаба гинули, јер су имали
шта чувати и бранити.

Хармонија је логика српске уметности.
Србија се брани чашћу Срба, лепотом
баштине, истином и чувањем идентитета.

Срби припадају источно-православној и
словенској цивилизацији, али са понешто
романичког и медитеранског.

Опстанак народа зависи од степена очувања
идентитета и духовности, суверенитета и
државности, броја новорођених, здраве
исхране и инвестиција из расејања.

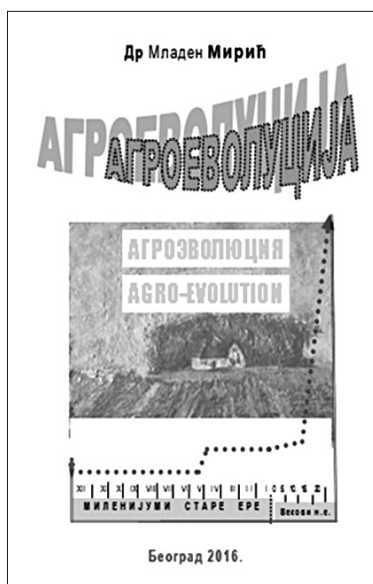
Српска баштина је гарант идентитета Срба.



Слика 5. Књига Српска баштина (2013)

Посебан књишки сегмент М. Мирића чине две књиге из културе, и то *Српска бацијина* (и више чланака), и из агрикултуре *Аїроеволуција*, и неколико чланака. У *Српској бацијини* аутор је приуштио читаоцима сажету али свеобухватну повесну слику културе српског народа, где је изабрао и укратко скицирао обиље чињеница и података битних за Србе и свет, и то: гро првина (првог, пра/почетног), новог, прекретничког, непролазног, трајног, вредног памћења и надахнућа човечанства, укључујући знамените личности истинитих и дубоких мисли или домета (вредних дела, изума, открића и теорија), уз п/опис изузетних феномена природе који плене сва људска чула; дакле, свесрпско наслеђе завештано култури, хуманости и лепоти, речју – основе за узорну будућност.

У обимној студији *Аїроеволуција* (815 страна А4) дао је веома широк и свеобухватан преглед еволуције агроиновација од постанка пољопривреде до данас, са пројекцијом будућег развитака аграра у свету. Књига је ласкаво оцењена од свих рецензената (два академика и пет професора универзитета), што симболично дочарава последња реченица из једне рецензије: „Аутор се овим величанственим делом, као мало који аграрни посленик, суштински одужио својој струци и науци, своме роду и своме језику”.



Слика 6. Књига *Аїроеволуција* (2016)

Др Младен Мирић предложио је Скупштини Друштва селекционера и семенара да се Србија учлани у Међународну семенарску асоцијацију, што је прихваћено па од 2001. наша земља има своју пословну асоцијацију семенара (САС).

Дипл. инж. М. Мирић дуго је био судски вештак, оцењивач научних пројеката савезног Министарства за науку, аутор више некролога, рецензент часописа, књига и њихов приказивач, као и творац јединствене повести светске пољопривреде у једној од пар најобимнијих књига српске агрономије коју је написао један аутор. Сижеима је описао допринос развиту аграра више од сто српских стручњака, а исто толико заслужних за агроеволуцију у свету, али и десетине оних који су кочили напредак прехранбеног сектора човечанства па и Србије. Сарадник је редакције *Српске енциклопедије* за коју је саставио неколико одредница. Младен Мирић дао је видан допринос аграрном образовању држећи више стотина предавања о семену и сортименту, поглавито у панонском делу наше земље. Осим тога, његове књиге (учбеници, монографије, приручници) и бројни научни чланци и стручни радови дали су поуздан бољитак теорији и пракси.

Између осталог, писао је чланке за листове: *Ловачке новине*, *Пољопривредник* и *Дневник* из Новог Сада и *Привредни преглед*, *Пољоиндустрија* и *Политика* из Београда. Сваки од ових листова (и још 20-ак других) објавио је понешто о овом преглаоцу. Такође је написао поговоре за пет књига српског књижевника Милета Медића и сажет приказ његовог живота и дела у његовој чувеној књизи *Завјештања Стефана Немање*.

Младен Мирић је веома активан члан Удружења за одбрану ћирилице „Добрица Ђеђић” и члан његовог Управног одбора. У оквиру удружења учествовао је у предлагању бољег законског решења ради заштите идентитетског писма и његове заступљености у свим доменима комуницирања и јавних писмена. Такође је активан у српском удружењу „Културна заједница Крајине” које, попут удружења ћириличара, има активности у окружењу, али у општијем смислу. Сарадник је Центра за аграрну историју основаног на Пољопривредном факултету у Новом Саду. Од 2019. члан је *Викимедије Србије*, за коју припрема чланке из струке.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Треба посебно истаћи да је др Младен Мирић само седам и по година радио у научно-истраживачкој установи, али је дао кључан допринос разјашњавању сазнања из целине семенарства и историје светске агрономије.

Комплетан пословни и књишки опус за технологију производње, контроле, сушења, дораде, узорковања, испитивања, маркетинга, промета и извоза семена може се именовати Мирићевим. Он је градител највећег домаћег семе-дородног центра, прегалац на извозу семена из овог центра путем лиценце, а имао је и носећу улогу током припреме семена ЗП хибрида за извоз у време санкција 1992–2000.

Мирић је свестрано истраживао семе, сортимент и семенарство и то почев од биолошких и историјских, преко техничких, агротехнолошких и

агроколошких па до економских и организационих становишта, а био је оснивач удружења и организатор дружења и научно-стручних скупова.

Овде видимо широко и темељно образованог агронома, који је свуда ширио радну културу, најпре као привредник, градитељ и семенар, затим истраживач семена и семенарства – семенолог, који по укупном писаном опусу спада у полиграфе – писце стручно-агрономске, правне и планске регулативе (државни службеник), а потом и повесно-културне тематике (као баштиник) док је по штампању обимне аграрно-историјске студије постао и – агроеволуциониста.

Имајући у виду свестрано познавање и преношење огромног знања другима из семенарства и аграрне еволуције, и свеобухватан допринос развика семенарства као делатности, научне дисциплине, стручног предмета и занимања, др Младен Мирић заслужује постојано место у самом врху заслужних агроделатника Србије а не мање заслуге има и међу познаваоцима сфере српске културне баштине. Једном речју, тешко би било наћи бољег и свестранијег познаваоца семенарства и историје светске агрономије.

М. Мирић био је и остао изразито радознао човек, марљив и вредан радник склон стварању и примени иновација, али на веома систематичан начин, излажући их врло разборито, јасним и чистим српским језиком, без туђица и непознаница.

Знамо да и после 20 година од пензионисања ради на проширењу књиге *Агроеволуција*, да приводи крају текст о завештању српске врхунске културе цивилизацији (идентитет, духовност, самосвојна култура, имање, знање) и да намерава истраживати тему о селу, пољопривреди и сељаштву у српској књижевности.

КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Bibliografija, knj. II, 1984–1994, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad 1994, 157, 714.

Bibliografija radova i ZP dostignuća = Bibliography and ZP Achievements / Institut za kukuruz „Zemun Polje” = Maize Research Institute Zemun Polje (1992–2012). Bibliografija radova i ZP dostignuća = Bibliography and ZP Achievements / Institut za kukuruz „Zemun Polje” = Maize Research Institute Zemun Polje, Beograd 2013, 57–59, 140, 257–258, 318, 425.

Друштво селекционара и семенара Србије. Доступно на: www.dsos.org.rs.

Економика пољопривреде: библиографија: 1954–2004. / приредио Милан Р. Милановић, Друштво аграрних економиста Југославије, Београд 2004, 120, 122, 124, 173, 211, 239, 266.

Извештај о раду Пољопривредног факултета за 1963/64. Нови Сад, 35.

Извештај о раду Пољопривредног факултета за 1964/65. Нови Сад, 49.

Jugoslovenska poljoprivreda: 1939–1969. [odgovorni urednik Jordan Blaževski], Interpress-plasman, Beograd 1970, 365.

Trideset godina Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu: 1954–1984. [glavni i odgovorni urednik Vojislav Jovanović] 82, 101.

Četrdeset godina Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu: 1954–1994, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad 1994, 109, 147.

Проф. др Чедомир Н. Раденовић
научни саветник и редовни професор Универзитета у пензији
Институт за кукуруз „Земун Поље”,
Слободана Бајића 1, Земун Поље – Београд;
Универзитет у Београду,
Факултет за физичку хемију
Студентски трг 12–16, Београд
Е-адреса: radenovic@sbb.rs

ПЕТРОВИЋ ДРАГОЉУБ С.

(Београд, 7. јануар 1893 – Београд, 11. јануар 1982)
ШУМАРСКИ СТРУЧЊАК и ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА
ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ



Гимназију је завршио у Београду, а Високу школу за културу тла у Бечу (1920), где је и докторирао (1931). Био је наставник и управник Практичне шумске школе у Алексинцу (1920–1926). Као врсан стручњак био је ангажован за хонорарног професора Пољопривредно-шумарског факултета у Београду. Пре Другог светског рата и након њега био је управник Шумарско-ловачког музеја на Топчидеру у Београду. Након Другог светског рата, одлуком Повереништва за шумарство, односно Министарства шума, Завод за шумарска истраживања у шумарству Србије прерастао је у Институт за научна истраживања у шумарству Србије чији је Петровић био оснивач (1946) и на чије је чело постављен као први директор. Такође је био хонорарни научни сарадник Института за физиологију развића, генетику и селекцију Српске академије наука (од 1947).

У његовој разноврсној стручној и научној каријери значајно место заузимају уређење и нега шума, дендрометрија (метод за израду таблица маса дубећег дрвета помоћу малог броја стабала), заштита шума (прва употреба

авио-метода), биолошка истраживања, шумарска привреда и пољопривреда, шумарска терминологија, шумарска педагогија итд. Велики број његових радова односи се на територију Македоније, где је радећи на разграничењу државних шума врло брзо постао један од најбољих познавалаца шумско-привредних прилика у Македонији, али и на територију Србије, јер је на том послу радио и касније. Посебно су значајни радови које је објављивао у зборницима Института за физиологију развића, генетику и селекцију Српске академије наука у којима је проучавао однос између асимилационе површине лишћа и произведене дрвне масе код шумских врста дрвећа.

Током своје службе своје радове објављивао је у шумарској периодици и зборницима: *Шумарски гласник* (1920–1921), *Шумарски лист* (1923, 1925–1927, 1931–1935, 1937, 1939), *Шумарство* (1950, 1956, 1962), *Привредни листови Задужбине Николе Сисајића* (III, 1938), *Зборник радова САН* (1952), *Зборник радова Института за научна истраживања у шумарству Србије* (II, 1953), *Зборник радова Института за физиологију развића, генетику и селекцију* (III, 1955; IV, 1956).

Био је члан Југословенског шумарског удружења, и њен председник (1934–1939). Био је члан више комисија за полагање државних испита. За показану храброст у рату (био је један од 1300 каплара) одликован је Златним и Сребрним орденом за храброст и Француским ратним крстом са палмом, док је за грађанске заслуге одликован Орденом Светог Саве и Орденом Белог орла. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

ЧЛАНЦИ ДО 1946. ГОДИНЕ: О сузбијању горосече, *Шумарски гласник*, VII, 1938, 6; О пошумљавању Македоније, *Шумарски лист*, год. XLVII, 1923, 1: 21–25; Како Македонци праве угљ, *Истио*, 1923, 2: 80–84; Тиса на подручју шумске управе у Ђевђелији (Тиквешки округ), *Истио*, 1923, 4: 217–218; Одређивање таксе за попашу, *Истио*, 1925, 4: 17–23; Мало критике практичне шумарске школе у Алексинцу, *Истио*, 1925, 3: 186–191; Шуме и шумска привреда у Македонији (у окружју тиквешком), *Истио*, XLIX, 1925, 8: 457–465; Одређивање прираштаја у дубећем, *Истио*, 1927, 2: 67–72; Насељеници и шуме у округу Топличком, *Истио*, 1927, 4: 191–194; О проценту показивачу, *Истио*, 1931, 10: 463–470; Уређење лисничких шума, *Истио*, 1931, 10: 471–475, 515–527; Шуме и шумска привреда у Јужној Србији. Предавање одржано на главној скупштини Ј. Ш. У. у Скопљу 1931, *Истио*, 1931, 11: 567–573; Инж. Љуб. Марковић: Шуме и шумарство нашег Југа, *Истио*, 1932, 2: 121; Шумарска терминологија, *Истио*, 1932, 4: 242–254; Облични бројеви и таблице дрвних маса за црни бор у Марихову, *Истио*, 1932, 6: 325–353; Плошни прираштај, *Истио*, 1932, 10: 576–578; Запрашивање шума помоћу аероплана у Босни, *Истио*, 1933, 2: 86–121; О преносу дрва у Јужној Србији, *Истио*, 1933, 5: 331–338; Уређивање ниских шума за производњу угља у Јужној Србији, *Истио*, 1933, 9: 501–518; Искоришћавање тресловине и коре у Јужној Србији, *Истио*, 1933,

10: 600–604; Искоришћавање луча и катрана у Јуж. Србији, *Исџо*, 1933, 11: 659–667; Жиропађа и брст у Јужној Србији, *Исџо*, 1933, 12: 718; Искориштавање прнара за свиларство и риболов у Јужној Србији, *Исџо*, 1933, 12: 727; Искориштавање лековитог биља и шумских плодова у Јужној Србији, *Исџо*, 1933, 12: 728; Основна начела за рад на уређењу шума у Јужној Србији, *Исџо*, 1934, 4–6: 265–268; Козе и шума у Јужној Србији, *Исџо*, 1934, 4–6: 298–301; Справљање угља у Јужној Србији, *Исџо*, 1934, 8: 377–392; О шумском дрвећу у Јужној Србији, *Исџо*, 1934, 10: 457–485; Површине шума Јужне Србије, *Исџо*, 1935, 8: 379; Die Bedeutung und Einrichtung der Futterlaubwälder, *Ие Congrès de Sylviculture*, IIe Volume, Budapest, 1936, 510–525; Аероплан у служби шумарства, *Исџо*, 1937, 1: 22–28; Смоларење и његов значај у Србији и Јужној Србији, *Привредни лејџојис Загужбине Н. Сјасића*, V, 1938, 13: 75–81; Уређивање смоларских шума, *Исџо*, 1939, 10: 567–580.

МОНОГРАФСKE ПУБЛИКАЦИЈЕ: *Шуме и шумска привреда у Македонији*, Загреб 1926; *Дендромејрија*, Београд 1926; *Карте шума по врсти дрвећа и по врсти узгоја Јужне Србије*, Београд 1930; *Сјтање шумарства у Србији и Јужној Србији*, Београд 1936; *Рад у шумским расадницима*, Београд 1948; *Табеле дрвних маса дубећих бајремових дрвећа (Robinia pseudoacacia Linné) на Делиблајској њешичари*, Београд 1951; *Сјтрале врсти дрвећа (ејзоји) у Србији*, Београд 1951; *Однос између количине лишића и произведене дрвне масе код бајрема (Robinia pseudoacacia Linné)*, Београд 1952; *Таблице дрвних маса дубећих дрвећа (Fagus silvatica Linné) у Дечанско-јуничким њланима*, Београд 1954; *Неја шума у Србији*, Београд 1960. (коаутор).

ИЗВОРИ: Alfons Kauders, *Šumarska bibliografija (1846–1946)*, Zagreb 1947; Alfons Kauders, *Šumarska bibliografija (1946–1955)*, Zagreb 1958; *Ко је ко у Јујославији*, Београд 1957; „Драгољуб Петровић” (читуља), *Полијика*, 14. јануар 1982, 24.

ЛИТЕРАТУРА: М. Јовановић, „In memoriam: Др Драгољуб Петровић”, *Шумарство*, 5–6, 1981, 97–98.

Владимир М. Николић
Матица српска, Нови Сад
vnikolic@maticasrpska.org.rs

In memoriam

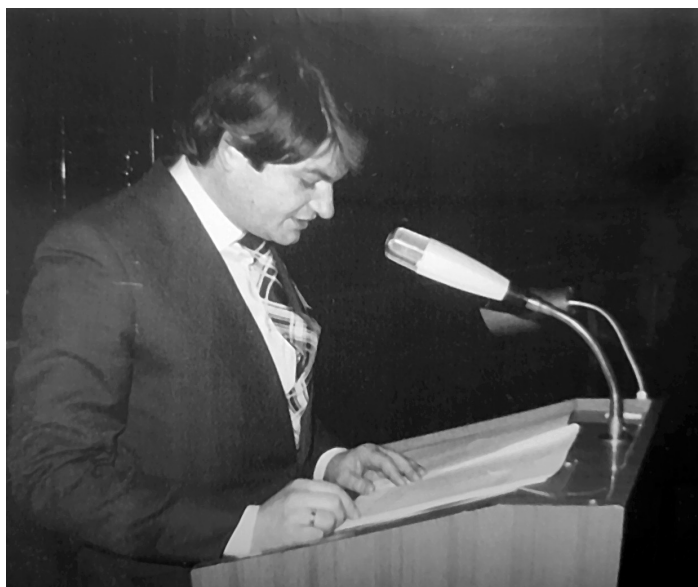
ПРОФЕСОР ДР МИЛЕ Р. ИВАНОВИЋ

(Кушиљево код Свилајнца, 1950 – Београд, 2020)

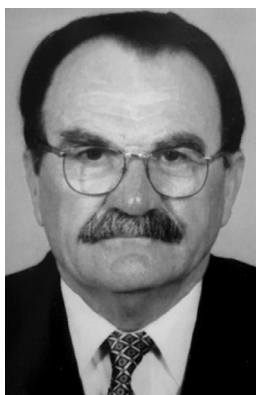
Успомене – Сећања – Казивања

ШАМПИОН СРПСКЕ СЕЛЕКЦИЈЕ КУКУРУЗА

Универзум је пре 72 године, 1950. године, српском народу подарио професора др Милета Р. Ивановића, изданка Срба из лепе и богате Шумадије (Кушиљево код Свилајнца у Поморављу). Миле Ивановић студирао је на Пољопривредном факултету Универзитета у Београду (Ратарски смер). Дипломирао је 1973. године у области селекције кукуруза, под научним руководством проф. др Боривоја Јовановића и др Крсте Росића.



Слика 1. Др Миле Ивановић често је држао предавања на научним скуповима, а редовно студентима биологије у Београду и агрономије у Новом Саду



Слика 2. Др Боровоје Јовановић, редовни професор Генетике и селекције у Београду, предложио је студента Милета Ивановића за рад у Институту за кукуруз „Земун Поље”



Слика 3. Др Крста Росић био је одани учитељ и амбициозни научни руководилац Милета Ивановића. Др Чедомир Раденовић је Милету Ивановићу сугерисао појачано интердисциплинарно и теоријско образовање

После дипломирања Миле Ивановић обавио је волонтерски рад у Институту за кукуруз „Земун Поље” у трајању од осам месеци. Волонтерски рад помогао му је да се боље упозна са Институтом, његовим методама рада, научним програмима, организацијом рада, програмима развоја семенарства, маркетинга у земљи и иностранству, службама за економску анализу, материјално-финансијским пословањем и правним пословима. Треба напоменути да је у то време Институт за кукуруз „Земун Поље” био у великом полету целокупног развоја. У њему је тада радило око 40 доктора наука и око 120 радника са факултетским образовањем. Тада је оствариван савремени начин решавања пројеката о унапређењу производње кукуруза, како за нашу земљу, исто тако и за бројне иностране партнере широм света.



Слика 4. Створени ЗП хибриди кукуруза често су били велика пажња Владе Републике Србије, како због повећаних приноса, тако и ради извоза хибридног семена и меркантилног кукуруза у више земаља света. Председник Владе Србије (1994–2000) Мирко Марјановић и проф. др Миле Ивановић са сарадницима



Слика 5. За стварање ЗП хибрида кукуруза и њихово квалитетно хибридно семе био је врло заинтересован и Михаил Горбачов који се залагао за унапређење сарадње између научних установа из Русије и Србије

Миле Ивановић је у колективу Института за кукуруз „Земун Поље”, посебно код научних радника стекао велике симпатије. Деловао је као весели младић с лепим васпитањем и традицијама српског патриотизма. Многима се свидео његов интерес за стицање нових знања о методама у истраживању, испољио је развијено схватање за колективно учешће у решавању научних задатака. Једном речју, сви научни радници су били одушевљени његовим односом према раду, начином понашања, присуством његовог ведрог духа, спремношћу на заједничка истраживања и смислом за стварање великих дела.



Слика 6. Посебно интересовање владало је за квалитетно ЗП хибридно семе и савремене технологије њихове производње, дораде и чувања. Проф. Миле Ивановић и проф. Чедомир Раденовић у разговору са научним радником из Ботанике на Кубану

У таквом стању ствари, средином 1974. године, под будним оком водећих селекционара кукуруза проф. др Крсте Росића, академика др Владимира Трифуновића, проф. др Јанка Думановића и преко 20 искусних селекционара кукуруза, Миле Ивановић је званично започео да ради и научно и стручно усавршава у Институту за кукуруз „Земун Поље”. Његово усавршавање у Институту, уз стално коменторство, такође је пратило и подржавало више од 15 стручњака интердисциплинарног профила из специјализованих лабораторија за генетику, фитопатологију, ентомологију, агротехнику, физиологију, биохемију, биофизику и Одсека за семенарство кукуруза. Научно и стручно усавршавање Милета Ивановића у Институту за кукуруз „Земун Поље” било је врло успешно, а остваривано је у трајању од 10 година, а у неким деловима научног програма са интердисциплинарним приступом, чак и 15. У том и таквом усавршавању, он је, до најситнијих детаља, овладао методама и поступцима рада класичног програма селекције кукуруза. Поред тога, др Миле Ивановић се редовно укључивао у програме интердисциплинарног садржаја који су доприносили развоју савремене селекције и семенарства кукуруза.



Слика 7. Стихови песама и омиљени текстови које је говорио Петар Краљ окупили су бројне колеге Института (с десна на лево: Миле Ивановић, Петар Краљ, Предраг Манчић, Чедомир Раденовић, Ратко Петровић, Живорад Виденовић, Миливоје Мишовић и Владимир Трифуновић)

У склопу његовог целокупног усавршавања, Миле Р. Ивановић је завршио постдипломске студије и одбранио магистарску тезу 1979. године из области Генетике и оплемењивања биљака на Пољопривредном факултету у Новом Саду. На истом факултету (из исте области) Миле Ивановић је одбранио докторску дисертацију 1982. године („Nasleđivanje otpornosti stabla kukuruza [*Zea mays* L.] prema poleganju”). Његово усавршавање, а касније и његово напредовање у каријери професора Универзитета, као и у бављењу научним радом у селекцији кукуруза стално су усмеравали академик др Славко Боројевић и проф. др Марија Краљевић Балалић.

У време интензивног учења и научно-стручног усавршавања, др Миле Ивановић је паралелно стицао сва научна и универзитетска звања: научни сарадник 1983, предавач на постдипломским студијама Пољопривредног факултета у Новом Саду (група Генетика и оплемењивање биљака) 1986, звање вишег научног сарадника 1988, професор по позиву на Биолошком факултету у Београду за предмете Популациона и квантитативна генетика и Генетика оплемењивања организама 1990, научни саветник 1995. и ванредни професор за предмете Квантитативна генетика и Генетика оплемењивања организама 1998.

УСАВРШАВАЊЕ У ИНОСТРАНСТВУ

После успешног научног и стручног усавршавања у Институту за кукуруз „Земун Поље” и после стицања научних степена магистра и доктор наука на Пољопривредном факултету у Новом Саду, др Миле Ивановић је добио једногодишњу специјализацију из генетике и оплемењивања кукуруза у САД. Убрзо је схватио да нема шта да упознаје из програма експериментално-класичне селекције и семенарства кукуруза. Све те методе и технику рада, детаљно је упознао и анализирао у Институту за кукуруз „Земун Поље”. Схватио је да је специјализација из селекције кукуруза у САД права прилика да одслуша и да се упозна са садржајем десетак курсева из популационе и квантитативне генетике и програма из биометријске генетике. Ови програми, предавања, курсеви и панел дискусије „запалили” су његову радозналост. Тада је он, по први пут, схватио да ће му ова теоретска сазнања добро доћи да унапреди српску селекцију кукуруза. На тој својој тези остао је да се бави свих 12 месеци специјализације у САД (Purdue University, W. Lafayette, Indiana) која је почела у лето 1982. године, а завршила се у јесен, после бербе кукуруза 1983. године. Године 1986. проф. др Миле Ивановић започео је тромесечну специјализацију у Великој Британији из области биометријске генетике, да би, затим, поново боравио на Универзитету у Бирмингему, у трајању од 30 дана. Овом краћом специјализацијом проф. др Миле Ивановић завршио је стицање целовитог сазнања из програма биометријске генетике, који ће, како је то већ добро познато, наћи честу примену у више докторских дисертација из програма селекције кукуруза у Србији. Програм теоретског усавршавања у САД и Великој Британији често је проверавао у дискусији са селекционерима и семенарима кукуруза у преко 20 научних центара и универзитета. Није сувишно да се помену неки од земаља и научних центара које је Миле Ивановић у краћим студијским боравцима посетио: Бугарска (Софија и Кнежа), Румунија (Букурешт и Фундуле), Мађарска (Будимпешта, Мартонвашар и Солнок), Русија (Москва, Санкт Петербург, Краснодар и Ботаника на Кубану), Украјина (Кијев, Одеса, Дњепропетровск и Харков), Молдавија (Кишињев, Белци), Казахстан, Белорусија, Француска, Немачка и земље Медитерана (Грчка, Турска и Шпанија).

ПРИПРЕМА КАНДИДАТА ЗА СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈУ

После обављених научно-стручних специјализација у САД и Великој Британији, као и после краћих студијских боравака у великом броју земаља, стекао је изванредно и богато научно-стручно и организационо искуство у установама које се баве селекцијом и семенарством кукуруза. Пошто је био веома амбициозан, жељан да допринесе будућем напретку у развоју „ЗП

система” (посебно у стварању нових, роднијих и квалитетнијих хибрида кукуруза, широке намене и различитог ареала гајења и квалитетног хибридног семена), Ивановић је у блиској сарадњи са директором за науку (проф. др Ч. Раденовићем), отпочео са детаљном припремом младих истраживача из Института за кукуруз „Земун Поље”, кандидата за специјализацију у признатим научним центрима света за изучавање селекције кукуруза. Може деловати поучно ако се садржај таквих припрема искаже на примеру припрема за специјализацију Обрада Стојнића у САД. Стојнићу су предложени универзитети за обављање главне специјализације (у време припрема за сетву, а повратак у Институт након бербе, у време дораде, сушења, складиштења, паковања и чувања хибридног семена). Такође, предложени су професори универзитета са којима он треба да има што дужу сарадњу и чешћу комуникацију, као и професори код којих треба да одслуша изабране курсеве и предавања о појединим деловима из области генетике, оплемењивања и семенарства кукуруза. Миле Ивановић и Обрад Стојнић, заједно са директором за науку, извршили су избор селекционог материјала који ће Обрад Стојнић понети са собом на специјализацију, и с којим би успешно започео изучавање новог програма из савремене селекције кукуруза.



Слика 8. Др Обрад Стојнић и амерички колега, за време специјализације у Сједињеним Америчким Државама

Проф. др Миле Р. Ивановић изабрао је Обрада Стојнића за главног сарадника у Одсеку за селекцију кукуруза. Ивановић је изузетно ценио смисао, таленат, жељу и вољу Обрада Стојнића у изучавању савремених приступа у селекцији кукуруза. Касније, током обављања специјализације, Обрад Стојнић је директора за науку др Ч. Раденовића и др М. Ивановића редовно упознавао с предлозима његових професора у САД. Између осталог, предлагали су да му се да сагласност да и у поподневним сатима ради на њиховим

пољима селекције кукуруза (дуже од радног времена), уз надокнаду по договору (новчано или у селекционом материјалу) који ће му бити потребан за реализацију програма са материјалом из Института „Земун Поље”. Такође, Стојнићу је одобрено и учешће на 2–3 научна скупа, као и посета у неколико компанија. Том приликом продужена му је специјализација за два месеца.

АКТИВНОСТИ НА БИОЛОШКОМ ФАКУЛТЕТУ

Др Миле Ивановић стекао је 1990. звање професора по позиву на Биолошком факултету Универзитета у Београду, на предметима Популациона и квантитативна генетика и Генетика оплемењивања организама. Проф. др Јанко Думановић је дужи низ година био професор на Биолошком факултету у Београду на поменутим предметима. Када је проф. др Јанко Думановић пензионисан 1990. године, Биолошки факултет је изабрао др Милета Ивановића за професора по позиву на овим предметима. Касније, 1995. године, будући да др Миле Ивановић није имао педагошког искуства, Биолошки факултет га је изабрао у звање доцента, а 1998. године за ванредног професора све до пензионисања 2014. године.

ДРУГИ РАДНИ ОДНОС

Проф. др Миле Ивановић је 2001. године прешао у Институт за ратарство и повртарство (Завод за кукуруз) у Новом Саду. Проф. М. Ивановића у Институт за ратарство и повртарство прешао је на молбу и инсистирање тадашњег директора проф. др Милутина Ћировића. Он ми је (проф. др Ч. Раденовићу) лично поверио и образложио главне разлоге овога преласка. Наиме, рекао ми је, приликом његове посете Институту за кукуруз „Земун Поље”, на почетку 2001. године, да група селекционара кукуруза у Институту за ратарство и повртарство нема стручњака са теоретским и експерименталним искуством међународног нивоа, а ни визије о програму даљег унапређења савремене селекције кукуруза. Такве способности једино поседује проф. др Миле Ивановић. Он је код вас, у Институту за кукуруз „Земун Поље”, својим досадашњим радом поставио изванредну основу и изградио савремене мултидисциплинарне програме који гарантују развој селекције кукуруза, те се његово одсуство у Земун Пољу неће осетити. Међутим, група селекционара кукуруза у Новом Саду добиће велики подстицај, осавремене програме рада у селекцији кукуруза, а Србија, као држава, ће остваривати још боље и конкурентније резултате из селекције кукуруза у бројним земљама иностранства. Проф. др Миле Ивановић је, као велики српски патриота, у потпуности разумео моје залагање и моје настојање те ми дао сагласност о свом преласку у Институт за ратарство и повртарство у Новом Саду.

ШТА ЈЕ СТВОРИО, ШТА У НАУЦИ ДОПРИНЕО, И КОМЕ И КОЛИКО ПОМОГАО У ОБРАЗОВАЊУ?

У напред изложеном тексту било је већ доста говора о стицању нових знања из експерименталног и теоријског домена, времена проведеног у школовању и стручно-научном усавршавању, а затим о стицању научних степена, посебно о стицању научних и универзитетских звања признатих у научним круговима и универзитетским хијерархијама. Имајући све то у виду, овде је место и време да се посебно и целовито објави шта је и колико је тога проф. др Миле Ивановић створио, шта је науци допринео и коме је и колико помогао у стицању научних каријера.

ДОПРИНОС У ОПЛЕМЕЊАВАЊУ КУКУРУЗА

Било ко да се усуди да рангира укупне активности проф. др Милета Р. Ивановића морао би на првом месту да постави листу створених и признатих хибрида кукуруза. Током свог рада у Институту за кукуруз „Земун Поље” у трајању од 27 година, он је као аутор или коаутор креирао 81 хибрид кукуруза. Међу њима још увек је неизоставан хибрид ZP 677, који се већ 30 година производи за зрно и силажу. Својевремено су у широкој производњи били заступљени и хибриди кукуруза: ZP 360, ZP 580, ZP 680 и други. Проф. др Миле Ивановић створио је, као аутор или коаутор још три инбред линије кукуруза: ZP PE-25-10-1, ZP L 175 и ZP L 217.

Такође, веома запажене резултате у оплемењивању кукуруза током 13 година рада у Институту за ратарство и повртарство у Новом Саду, Ивановић је као аутор или коаутор створио 74 NS хибрида кукуруза. Међу њима посебно се истичу и траже од произвођача хибриди кукуруза: NS 6030, NS 6140 и NS 7020, као и хибриди: NS 5051, NS 4024, NS 4015 и NS 3014.

Произлази да је проф. др Миле Ивановић, као аутор или коаутор, створио 155 хибрида кукуруза, што га, као селекционара кукуруза, сврстава на прво место у Србији, а могуће и у другим европским земљама.

ШТА ЈЕ ДОПРИНЕО НАУЦИ?

Проф. др Миле Ивановић објавио је 150 научних радова у водећим националним и међународним часописима. Активно је учествовао у раду научних скупова међународног и националног значаја и објавио око сто научних саопштења.

ДОПРИНОС У ОБРАЗОВАЊУ НАУЧНИХ КАДОРВА

Проф. др Миле Р. Ивановић дао је изванредно велики допринос у образовању научног подмлатка у Србији. Био је ментор, или члан комисија за оцену и одбрану преко 50 докторских дисертација и магистарских теза из области генетике и оплемењивања организама. Највише је било кандидата из Београда и Новог Сада. Доста често, било је и кандидата из других научних области пољопривредних и биолошких наука. Треба напоменути да је он био омиљени предавач о оплемењивању кукуруза студентима Пољопривредног и Биолошког факултета у Београду, као и стручњацима на специјализацији из земље и иностранства.

ОСТАЛИ ДОПРИНОСИ

Проф. др Миле Ивановић дао је значајан допринос у оба научна института. У „Земун Пољу”, где је, у периоду 1995–1998. године, био успешан директор института, а у Новом Саду, где је, у периоду 2010–2013. године, био успешан саветник генералног директора Института за ратарство и повртарство. Својим научним и стручним знањем и конкретним резултатима у селекцији и семенарству кукуруза остварио је немерљив допринос укупном напретку оба института.

Његов допринос Министарству за просвету, науку и технолошки развој био је у остваривању ефикасне сарадње, учешћем у раду разних комисија које су се бавиле научним пројектима, финансирањем научне опреме и учешћем научних радника на научним скуповима у иностранству. Међутим, његов допринос Министарству за пољопривреду може се ценити по функцији Председника комисије за кукуруз у Савезном заводу за биљне и генетичке ресурсе у трајању од неколико година. Проф. др Миле Ивановић био је члан многих научних друштава и асоцијација, посебно из делокруга оплемењивања културних биљака и других организама код нас и у свету. У периоду од 2002. до 2004. године био је председник Друштва селекционара и семенара Србије. Била је запажена и његова активност у Београду и Земуну. Он је за своје заслуге постао добитник Октобарске награде града Београда.

КРАЈ РАДНЕ КАРИЈЕРЕ

Тихо и без икаквих помпи, проф. др Миле Ивановић, чим је испунио 40 година научне и педагошке активности и 64 године живота отишао је у пензију на сопствени захтев.

О ЛИКУ И КАРАКТЕРУ

Сви који су познавали проф. др Милета Р. Ивановића, почев од његових колега, запослених радника у научним институтима у Београду и Новом Саду и студената, па све до бројних пољопривредних рекордера и произвођача кукуруза, српских сељака, видели су у њему топлог човека, широке душе, насмејаног, спремног да разуме и оно што се разумети не може. Волели су сви његов музички дар – задивљујуће је свирао српска кола на фрули.

УМЕСТО ЗАКЉУЧНЕ РЕЧИ

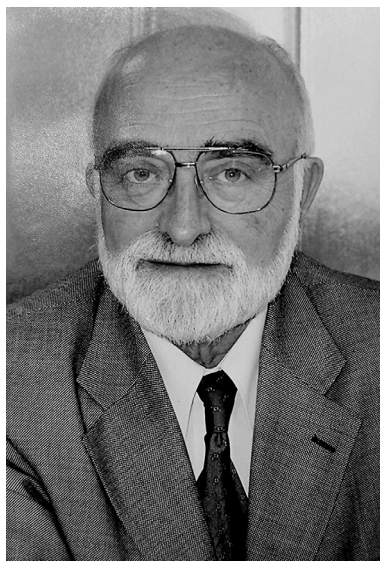
Пошто је запао у стање физичке морфи, која се свима дешава, није га последњих година ни на планети било, а ми, његови савременици, пошто-ваоци и следбеници знамо да је, испунивши овоземаљску мисију, наставио да живи с нама, који идемо његовим путем, путем космоса, енергије спознаје и мисије српског народа у просвећивању и човекољубљу што је на опште добро свих људи на планети.

У Београду, 16. октобра 2020.

Проф. др Чедомир Н. Раденовић
научни саветник и редовни професор Универзитета у пензији
Институт за кукуруз „Земун Поље”,
Слободана Бајића 1, Земун Поље – Београд;
Универзитет у Београду,
Факултет за физичку хемију
Студентски трг 12–16, Београд
Е-адреса: radenovic@sbb.rs

In memoriam

ЖИВОТ И ДЕЛО ПРОФЕСОРА ДР ДРАГИШЕ ПОПОВИЋА
(Подгора, Жабљак, 16. октобар 1938 – Нови Сад, 9. октобар 2021)



Драгиша Т. Поповић рођен је у месту Подгора, код Жабљака, у Црној Гори. Основну школу завршио је у Мраморку (Банат), осмогодишњу школу на Жабљаку, гимназију у Пљевљима, а Медицински факултет у Београду 1962. године.

Након студија најпре је радио у Институту за судску медицину у Београду (1962–1963), а затим у Институту за судску медицину у Новом Саду, све до пензионисања (1964–2004).

Специјалистички стаж из судске медицине обавио је на институтима за судску медицину у Београду, Новом Саду и Војно-медицинској академији у Београду. Специјалистички испит из судске медицине положио је у Београду 1967. године.

Магистарске студије завршио је на Медицинском факултету у Београду где је (1970) одбранио тезу *Хистофизиолошке одлике вишталних реакција коже и њихове хистоморфалне промене*. Докторску дисертацију *Ране морфодинамске одлике секојина коже и њихов судскомедицински значај* одбранио је на Медицинском факултету у Новом Саду (1972).

ПЕДАГОШКА АКТИВНОСТ

Године 1964. ангажован је за извођење практичне наставе (вежби) студентима судске медицине, а од 1965. године изабран је у звање асистента. На Медицинском факултету биран је у сва наставна звања – од доцента, преко ванредног професора, па све до редовног професора 1984. године. За професора медицинске етике изабран је 1992. године, а за шефа Катедре за медицинску етику и историју медицине 1993. године.

За 42 године наставне делатности учествовао је у школовању бројних генерација студената медицине, изводећи наставу не само на Медицинском факултету у Новом Саду, Подгорици и Бањој Луци, него и на Стоматолошком и Правном факултету у Новом Саду и одељењима у Београду и Нишу, као и на Факултету правно-пословних студија „Др Лазар Вркатаћ” у Новом Саду.

Учествовао је у свим видовима последипломске наставе на Медицинском и Правном факултету, као и у настави за специјализанте из судске медицине, патолошке анатомије, опште медицине, гинекологије и породилства.

Посебно је значајна његова активност у писању уџбеника. Као аутор, и коаутор заједно са својим сарадницима, написао је уџбенике из судске и правне медицине за студенте медицине, стоматологије и безбедности. Аутор и коаутор је осам југословенских уџбеника гинекологије и акушерства (20 издања) и два уџбеника из медицинске етике. Уз професора Берислава Берића сматра се једним од оснивача форензичке гинекологије и перинатологије у СФРЈ.

НАУЧНИ И СТРУЧНИ РАД

Проф. Поповић је веома рано почео да се бави истраживачким радом у области своје струке. О томе сведочи око 150 публикација објављених у домаћој и светској стручној литератури, као и учешће на 50 научних скупова у земљи и иностранству. Био је руководиоца на 11 и сарадник на 8 научних пројеката на универзитету и у Матици српској.

У научном раду, истраживао је биолошке одговоре ткива и органа на повреде, као и подобност постморталних органа за трансплантацију. Одређен број његових радова третира ризике и одговорност у медицинском раду.

Од научних пројеката факултета, чији је носилац проф. Поповић, издвајају се „Хистохемијска и хистоензимска својства миокардних оштећења код

експанзивног интракранијалног синдрома”, „Судско медицински и социо-демографски аспекти убиства у Војводини” и „Реактивне и патолошко морфолошке промене у стресогеним и морбогеним процесима”. Посебно је значајна капитална монографија *Патолошка анатомија и судска медицина у Војводини*.

Ништа мање значајна активност проф. Драгише Поповића није била ни у Одељењу за природне науке Матице српске. Пројекти у Матици српској углавном су били у непосредној вези са здрављем људи и историјом медицине. У прилог томе говоре монографије пројеката чији је носилац: „Заразе и паразитарна обољења људи и животиња”, „Живот и смрт биолошких бића” и „Човек и природа”.

Библиографија стручних и научних радова проф. Поповића обухвата различите аспекте широке повезаности других медицинских области са судском медицином. Ипак, његова стручна и научна усмереност, може се боље проценити путем доприноса у следећим областима:

- биолошки одговор на трауме различитог порекла,
- постморталне промене на органима и ткивима,
- подобности органа и ткива за трансплантацију,
- питање форензичке гинекологије,
- етичка питања.

О потврди горе наведеног, говоре бројни радови у којима је др Поповић био први аутор или коаутор, а због великог броја истих, навешће се само неколико најзначајнијих ауторских радова:

Popović D., Premeru A.: „Slučaj zagonetne smrti mlade devojke”. *VI stručni sastanak Udruženja za sudsku medicinu SFRJ*, Novi Sad 1965.

Popović D., Premeru A.: „Veoma redak slučaj mehaničke asfiksije”. II Jugoslovenski kongres za sudsku medicinu, Opatija 1968, *Medicinski pregled*, 1970, 11–12: 565–566.

Popović D.: „Unutrašnja defleksija hica”. *Medicinski pregled*, 1969.

Popović D.: „Naša iskustva u ekspertizama silovanja”. *III Regionalni simpozij o sudsko-medicinskim aktuelnostima: Opatija, 17. do 19. X. 1969*, Rijeka 1969.

Popović D., Devečerski V.: „DNA i RNA u lezija kože”, *VIII Kongres Internacionalne akademije za sudsku i socialnu medicinu, Opatija*, Rijeka 1970, 133.

Popović D., Devečerski V.: “Early reactive characteristics of alkal phosphatase in skin lesions and their postmortal changes”, *II Chechoslovak Congress of legal medicine*, Prag 1972.

Popović D.: „Early utrastructural characteristics of skin lesions”, *Acta Medicinae Legalis et Socialis*, 1975, XXIV: 551–559.

Popović D.: „Prilog proučavanju histohemijskih i histoenzimskih odlika kože u zamorca”, Šestnajsti kongres Združenja anatomov Jugoslavije z mednarodno

udeležbo, Portorož, 1975–09–25, 26, 27, у: *Зборник за природне науке* (Матица српска), 1976, 51: 63–69.

Popović D., Živojinović S., Tasić M.: “Lesions of the myocardium accompanying the intracranial hypertensive syndrome”, X. Kongress der Internationalen Akademie für Gerichtliche Medizin und Soziale Medizin vom 12. bis 18. September 1976 in München, *Forensic Science*, 1976, 7(3): 191.

Popović D., Tasić M., Živojinović S.: “Myocardial damages within the expansive intercranial syndrome”, *Journal of Forensic Science*, 1976: 229.

Popović D., Tasić M., Šovljanski M., Živojinović S., Litavski-Tasić M.: „Medikolegalni i socijalni aspekti smrti i transplantacije”, V Simpozij o sudskoj medicini i pravnim aktualnostima, Opatija 1978, *Zbornik radova*, Pravni fakultet u Novom Sadu, 1980, 14: 321–324.

Popović D., Berić B., Stevanov M.: „Građansko-pravna i krivično-pravna odgovornost zdravstvenih radnika u porodiljstvu”, *X Stručni sastanak Udruženja za sudsku medicinu Jugoslavije*, Ohrid 1980, *Zbornik radova*, 128–131.

Popović D., Berić B.: „Građansko-pravna i krivično-pravna odgovornost zdravstvenih radnika u ginekologiji i perinatologiji”, *Jugoslovenska ginekologija i opstetricija*, 1982, 22 (5–6): 139–142.

Popović D.: „Razvoj i obilježja medicinskih istraživanja na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu i njihova uloga u društveno-ekonomskom razvoju SAPV”, *Nauka u funkciji stabilizacije*, Komitet za nauku i informatiku SAPV, Novi Sad, 1983, VIII: 27–31.

Popović D., Simić M., Čanak N., Živojinović S.: “Evaluation of criteria for suitability of organs and tissues for transplantation”, VI Conference on Medical Law – with international participation, Olomouc 1984, *Medico-Juridica*, VI: 215–258.

Popović D., Tasić M., Živojinović S.: „Oštećenja miokarda kod intrakranijalne hipertenzije i neposredno posle smrti, procena podobnosti srca za transplantaciju”, *I Jugoslovenski simpozijum Thoracic syndrome*, Novi Sad 1989.

Popović D., Simić M.: “The early postmortem histomorphological changes under experimental conditions”. *Acta Medicinae Legalis et Socialis*, 1989, 39(1): 219–226.

Popović D.: “Some characteristics of homicides in Yugoslavia”, *Acta Medicinae Legalis et Socialis*, 1992.

Popović D.: “Forensic medical aspects of child abuse”, *Acta Medicinae Legalis et Socialis*, 1992.

Popović D., Božić Lj., Stojiljković G., Drašković D.: „Neke karakteristike saobraćajnog traumatizma u Vojvodini”, *Acta Facultatis Medicae Naissensis*, 1993: 56–60.

Popović D., Drašković D., Budakov B.: „Raspored i karakter povreda kod smrtno stradalih na ratom zahvaćenim i graničnim područjima”. *Acta chirurgica Jugoslavica*, 1994, 1: 34.

Popović D., Simić M.: „Medicinski, pravni i etički aspekti smrti i njena sertifikacija”, *Urgentna medicina*, 1996, 6: 3–17.

Поповић Д., Ђорђевић М., Новаковић А.: „Малолетнице и малолетници – жртве и извршиоци сексуалне делинквенције у Војводини”. Симпозијум „Гинеколошки проблеми у дечјем и адолесцентном добу”. Матица српска 1996.

Popovic D., Dokmanovic-Đorđević M., Vejnovic T.: “Adolescent girls and adolescent boys- victims and executors of sexual aggression. 7th European Congress on Paediatric and Adolescent Gynecology, Wien Austria 1997, Book of Abstracts: 113.

Popović D., Tasić M., Simić M., Budakov B., Radić A., Čanak N., Vuković R., Takač Š., Stojiljković G., Drašković D., Božić Lj.: “Medicolegal View of Corpse Procedure From Danube or Sava River during the 1991/1992 War”. *XVIIth Congress of IALAM*, Dublin 1997: 87.

Popović D.: „Rizici i vidovi odgovornosti u medicinskoj delatnosti”, Uvodnik, *Medicinski pregled*, 2000, LIII(9–10): 445–449.

Popović D.: „Etički, pravni i medicinski aspekti transplantacije”, *Medicinski pregled*, L(11–12): 559–563.

Popović D.: Osnivanje i rad Naučnog odeljenja – Odeljenja za prirodne nauke Matice srpske, Svečana sednica Odeljenja za prirodne nauke, povodom 175 godina Matice srpske 2001, Sveske Matice srpske – Odeljenje za prirodne nauke.

Проф. др Поповић био је управник Завода за судску медицину, шеф Катедре за судску медицину, Катедре за судску етику и историју медицине и Катедре за опште образовне предмете на Медицинском факултету Универзитета у Новом Саду. У два наврата (1976. и 1980) биран је за продекана за наставу и науку на Медицинском факултету, а један мандат провео је као прореktor за наставу Универзитета у Новом Саду (1980–1982).

АКТИВНОСТ У МАТИЦИ СРПСКОЈ

Још много пре оснивања природног одељења Матица српска је почела са издавањем Едиције „Књига за народ” у којој је објављено 149 књига, од чега су 42 из области природних наука.

Рад Одељења за природне науке Матице српске био је веома плодан и вишестран. Након оснивања Научног одељења Матице српске 1948. године и секције за природне науке, која је имала две групе, биолошку и географску, године 1965. формирано је Одељење за природне науке. Тада је утврђено да се научни рад организује путем комплексних мултидисциплинарних пројеката и скупова, а да се резултати истраживања учине доступни путем:

- Монографија;
- Зборника за природне науке;
- Посебних издања;
- Зборника са научних скупова.

Проф. Поповић био је изабран за сталног члана сарадника Одељења за природне науке Матице српске, а касније и за секретара одељења. Такође је био и члан Управног одбора и Савета Матице српске. У Матици српској организовао је шест научних скупова, од којих је међу најзначајнијим „Сексуалност, агресивност и делинквентност”, који је организовао 1998. године. Руководио је већим бројем научних пројеката:

- „Кривична дела против достојанства личности и морала: медицински, правни, социјални и морални аспекти сексуалне делинквенције”,
- „Патолошка анатомија и судска медицина у Војводини”,
- „Човек и природа”,
- „Заразна и паразитарна обољења људи и животиња у Војводини”,
- „Оснивање и рад научног Одељења за природне науке”,
- „Живот и смрт биолошких бића”,
- „Атрофично-дегенеративна стања људи у Војводини”,
- „Здравље људи у Војводини”,
- „Живот и дело српских научника”.

Пројекат под називом „Човек и природа” пружио је могућност сагледавања човека у односу са природом, и његовог живота и смрти. Реализован је заједно са Одељењем друштвених наука. Поред тога, проф. Поповић је био члан уредништва *Зборника Матице српске за природне науке*.

СТРУЧНА И ЈАВНА ДЕЛАТНОСТ

Професор Поповић био је члан многих научних и стручних удружења и јавних установа, како у земљи, тако и у иностранству, попут:

- Интернационалне академије за судску и социјалну медицину у Санкт Петербургу;
- International Academy of Integrative Anthropology Sankt Peterburg;
- Српског лекарског друштва;
- Друштва лекара Војводине;
- Врховног суда части Лекарске коморе Србије;
- Народни посланик у Скупштини Републике Србије;
- Одборник и члан многих комисија у Скупштини Војводине, Србије и СФРЈ.

НАГРАДЕ И ПРИЗНАЊА

Проф. Драгиша Поповић био је добитник бројних награда и високих признања за свој стручни, научни и друштвени рад на нивоу СФРЈ, Србије, Војводине и Града Новог Сада:

- за стручну и научну афирмацију, на међународном нивоу, Амерички библиографски институт уврстио га је у публикацију *The International Directory of Distinguished Leadership*,
- награду за животно дело добио је од стране Удружења универзитетских професора и научних радника,
- добитник је Октобарске награде Новог Сада,
- носилац је Ордена рада са златним венцем и Ордена заслуга за народ са сребрним венцем,
- добитник је низа високих признања Српског лекарског друштва и Друштва лекара Војводине,
- уврштен је у издања *Ко је ко у Југославији* и *Ко је ко у Србији* и *Енциклопедији Новог Сада*.

ПОГОВОР

Животни пут професора др Драгише Поповића био је од почетка тежак, али испуњен надом за бољом будућношћу. Деловао је по принципима које је наследио од својих предака, у родном крају. Увек спреман да саслуша, саветује и помогне људима. Имао је урођену способност лепог говора и културног понашања. Његова блага реч је умирујуће и лековито деловала на саговорнике. Био је потпуно посвећен струци. Сваком стручном раду који је пролазио кроз његове руке, свакој писаној речи, поклањао је посебну пажњу. За оцену посвећености настави може послужити чињеница да је, по оцени студената, био омиљени наставник бројним генерацијама, а кроз његова теоријска предавања и практичне вежбе прошло је чак 46 генерација студената медицине, 26 генерација стоматолога, 47 генерација правника и 30 генерација студената смера безбедности. Вредно је забележити и то, да су неки његови бивши студенти остварили значајне успехе у области судске медицине, и медицине уопште, захваљујући огромном знању и несебичној помоћи њиховог учитеља. Својим преданим радом и изузетном стручношћу стекао је многа признања, а начином понашања бројне пријатеље. У свом научном опусу, сарађивао је са великим бројем истраживача, из разних области медицине, што је увелико допринело квалитету заједничких радова.

На крају треба истаћи да је проф. др Драгиша Поповић, у свом дугогодишњем педагошком и научном раду на факултету и у Матици српској, дао

изузетан допринос теоријској и практичној форензици и Матичиној активности на пољу природних наука.

Као бившем студенту проф. Поповића, припала ми је изузетна част да дам овај скромни допринос његовом лику и делу. Претпостављам да би био задовољан успеху својих ђака и да би његов одговор на то, био у стиховима Јована Јовановића Змаја:

Где ја стадох – ти ћеш поћи!
Што не могах – ти ћеш моћи!
Куд ја нисам – ти ћеш доћи!
Што ја почех – ти продужи!
Још смо дужни – ти одужи!

Проф. др Душан Вайа
Универзитет у Новом Саду
Медицински факултет
Клинички центар Војводине,
Центар за судску медицину, токсикологију и молекуларну генетику
Е-адреса: dulevapa@yahoo.com

Свеске Матице српске: серија природних наука
издаје Матица српска
Уредништво и администрација:
Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/420-199; 021/6615-798
vnikolic@maticasrpska.org.rs
zmspn@maticasrpska.org.rs

Уредништво Свезака Матице српске: серија природних наука
закључило је 18. (62) свеску 15. јула 2022.
За издавача: академик Драган Станић, председник Матице српске
Стручни сарадник Одељења: Владимир М. Николић
Лектор: Ивана Ћелић
Коректор: Владимир М. Николић
Превод резимеа на енглески језик: Љиљана Тубић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено 2022. године

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: САЈНОС, Нови Сад

Тираж: 300

ISSN: 0352-7700

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

80/82

СВЕСКЕ Матице српске : грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија природних наука / уредник Јован Максимовић. – 1985, св. 1– , – Нови Сад : Матица српска, 1985– . – 24 cm

ISSN 0352-7700

COBISS.SR-ID 2857738